

YATAĞAN

TERMİK SANTRALI

ETKİ ALANINDAKİ

TURGUT KÖYÜ HAK İHLALLERİ RAPORU

YATAĞAN
TERMİK SANTRALI
ETKİ ALANINDAKİ

TURGUT KÖYÜ HAK İHLALLERİ RAPORU

Yatağan Termik Santralı Etki Alanındaki Turgut Köyü Hak İhlalleri Raporu

Hazırlayanlar: Hülya Yıldırım, lk Şahin, Deniz zturan, Fevzi zler, Doğu Eroğlu,

Can San, Cömert Uygur Erdem

Yayınlayan: Ekoloji Kolektifi Derneği

Basım Tarihi: Mayıs, 2018

Tasarım Konsept: Ahmet ğt

Tasarım Uygulama: Cömert Uygur Erdem

Kapak Fotoğrafı: Doğu Eroğlu

Kategori: Rapor

e.ISBN: 978-605-81514-0-6

Ekoloji
Kolektifi

EKOLOJİ KOLEKTİFİ DERNEĞİ

📍 Farabi sk No: 24/16 Çankaya/Ankara

☎ +90 (312) 425 7764 ✉ iletisim@ekolojikolektifi.org

🌐 ekolojikolektifi.org 🐦 @ekolojikolektif 📘 ekoloji.kolektifi

İÇİNDEKİLER

Kronolojik Olarak Termik Santral ve Çed Süreçleri	6
Güncel Sorunlar ve Tanıklıklar	10
Hukuki Değerlendirmeler	52
Sonuç ve Tavsiyeler	74

*En güzel ilham kaynağımız
Avukat Noyan Özkan'a...*

Rapora Katkıda Bulunanlar

Hülya Yıldırım

2015 yılından beri Ekoloji Kolektifi Derneği avukatlığını yürütmektedir. İnsan hakları, kent ve çevre hakları özelinde hak temelli faaliyetlerde ve raporlama çalışmalarında yer almaktadır.

Ülkü Şahin

2017 yılından beri çevre davaları ile ilgilenmektedir. Ekoloji Kolektifi bünyesinde Ekolojik Haklar Merkezi çalışması içinde yer almıştır. Serbest avukatlık yapmaktadır.

Deniz Özturan

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenci. Çevre hukuku, imar-hukuku, insan hakları gibi alanlarda kendini geliştirmek için çalışmakta ve Ekoloji Kolektifi'nde gönüllü staj yapmaktadır.

Fevzi Özlüer

2003 yılından bu yana Ankara Barosu'na kayıtlı olarak serbest avukatlık yapmaktadır. Bir çok kent ve çevre hukuku ihlalden doğan davada avukatlık yapmaktadır. Ekoloji Kolektifi üyesidir.

Doğu Eroğlu

2011'den bugüne, ekoloji, insan hakları, çatışma alanlarında muhabir olarak çalışmaktadır. Serbest muhabirliğe devam etmektedir. Ekoloji Kolektifi üyesidir.

Can San

1978 yılında başlayan aktif gazetecilik yaşami boyunca gazete ve dergilerde muhabir, sorumlu yazı işleri müdürü ve genel yayın yönetmeni olarak çalıştı. Halen ekoloji haberleri yanısıra 'İgneada Ekoloji Kolektifi sayfasıyla gazetecilik yapıyor. Ekoloji Kolektifi üyesidir.

Cömert Uygur Erdem

2009 yılından beri, aralarında Akkuyu NGS projesi, Gerze'de, Çanakkale Karabiga'da kurulmak istenen termik santrali projelerine karşı açılmış olanların da bulunduğu Türkiye'nin önemli çevre davalarında avukatlık yapmaktadır. Serbest avukatlık yapmaya devam etmektedir. Ekoloji Kolektifi üyesidir.

GİRİŞ

1

Türkiye'nin resmi ve toplumsal çevre politikaları açısından Muğla bölgesinde kurulu olan termik santrallerin turnusol niteliği taşımaktadır. 1980'li yıllarla birlikte hızla içselleştirilen neoliberal program açısından, kalkınma kavramı kilit önemdedir. Kalkınma tüm bu neoliberal dönemde, ekonomik anlamda büyüme olarak resmi politika metinlerinde boy göstermiştir. İnsani gelişme ve sürdürülebilir kalkınma zirvelerinde çevre koruma ve ekonomik gelişme arasında denge arayışları ise soyut bir temenni ötesinde politik uygulamalarda karşılığını bulamamıştır. Muğla 1980 sonrasında, bir yandan esnek emek sektörlerinden turizmin, diğer yandansa enerji üretiminin odağı haline gelmiştir. Seçilen yer, kullanılan teknoloji ve hedefler arasındaki çelişki 80'li ve 90'lı yılların ekoloji muhalefetine gündeminde olmuştur.

Müreffeh toplumların ilkel birikim dönemlerinde kullandıkları teknoloji tercihleri, bu ülkeler tarafından teknoloji transferi yoluyla yeni bir sermaye birikim alanı olarak görülmüş ve Türkiye gibi ülkelere fosil yakıtla dayalı teknoloji transferleri söz konusu olmuştur. Bu durum, Türkiye'yi de 1. dünyanın kalkınma çizgisini izlemeye mahkum bırakmıştır. Böylece gelişmiş kapitalist ülkeler açısından eskimeye yüz tutmuş teknoloji ve üretim biçimlerine yeni pazarlar yaratılmış, diğer yandan da yükselen çevresel standartlar ve örgütlü toplumsal güçlerin varlığı nedeniyle karlılığı düşen sektörler için çok kârlı, desteklenen sahalar ortaya çıkmıştır. Kitle turizmi ve fosil yakıtla dayalı büyüme rejimi, bu batı kapitalizminin yeniden ve yeniden üreteceği güçlü pazar ağlarını yaratacak zeminler sunmuştur. Bu zemini güçlendirmek için de yerlilik söylemi güçlü bir biçimde kullanılmıştır.

Enerjide kamucu perspektiflerden kopuş, özelleştirme süreçlerinin başlamasıyla fosil yakıtla dayalı bağımlılık rejiminin bir arada gelişmesi bir tesadüf değildir. Kapitalist iş bölümünün doğal sonucu olarak enerjide yerli kaynaklardan anlaşılan, doğal kaynakların çıkartıldığı yerde kullanılması ve bu üretilen enerjinin de rekabetçi ve karlı bir biçimde pazara sunulması olarak kabul edilmiştir. Enerjide fosil yakıtlara dayalı büyüme rejimi Türkiye'de her geçen gün plansız enerji yatırım süreçlerini hızlandırmıştır.

Enerjide yapısal dönüşüm programıyla, sektörde devletin tekel pozisyonunun 1999 Anayasa değişiklikleri sonrasında kırılması, Üretim, dağıtım süreçlerinde yaşanan özelleştirmeler, pek çok enerji devinin hızla enerji alanında Türkiye'ye sökün etmesine açmıştır. Enerjinin pahalı bir metaya

dönüşmesiyle, enerji üretim kaynaklarının sahipliliği üzerinden işleyen güçlü siyasal dönüşümler de yaşanmış ve yaşanmaktadır.

Enerji üretiminin, maden ve inşaat sektörleriyle iç içeliği, bu alanlarda var olmaya çalışan ve güçlü bir sermaye yapısına kavuşmamış yerli şirketlerin de yabancı ortakların hızlıca denetimine girdiği ve aslında temel olarak milli ve yerli bir enerji politikasının da bu enerji piyasası dinamikleri nedeniyle gerçekleşemediğine şahitlik etmek de mümkün olmuştur. Bütün bu kapsamlı dönüşüm sürecinde şirketler, ucuz işçilik ve ucuz ham madde ile güçlü devlet teşvik ve garantileriyle varlıklarını devam ettirmek istemektedirler. Dünya genelinde de gelişen bu devlet kapitalizmi olanaklarından yararlandırılan enerji şirketlerinin sayısı ise giderek sınırlanmakta ve enerji üretiminde de ciddi bir tekelleşme süreci yaşanmaktadır.

Türkiye açısından da benzer gelişmeler söz konusudur. Enerjide tekelleşmeyle birlikte bu enerjiyi üreten şirketlerin neredeyse her sözünün kural haline geldiği bir iktisadi düzenin siyasal sistemi de etkiler ve belirler hale geldiği bir dünya sistemi içinde benzer soruyu ekolojinin geleceğini düşünen yurttaş ve yurttaş hareketleri de sormaktadır: “Planlı ve demokratik bir enerji politikası geliştirilirken, enerjide adaleti üreten, fosil yakıtlara mesafe koyan, kendi üretkenliği ve birikimine dayalı üretici güçleri organize eden ve gelişen yaşam söz konusu olamaz mı? Ev, mahalle, il düzeyinde güçlü enerji üretim sistemleri varken, bunların sağlayacağı toplumsal katma değer daha fazlayken, sadece ve sadece fosil yakıt sahalarını ve enerji üretim tekellerini besleyen bir sistem ne kadar akılcıdır? Sistemin akılcı olup olmaması bir yana bu sistem ne kadar sürdürülebilir bir sistemdir?”

Dünya ölçeğinde güç dengelerini şekillendiren petrol, kömür, gaz şirketleri olsa da dört mevsim ve yedi iklimiyle coğrafi avantajlara sahip ülkemizde, yenilenebilir ve insani olduğu kadar, adil ve ekolojik planlama esaslarına bağlı enerji politikalarına ihtiyaç olduğu Ekoloji Kolektifinin her pratiğinde açığa çıkmaktadır.

Bugünden yarına olmasa da yaşanabilir bir dünya için yurttaşların ekolojik haklarını kullanmalarını esas alan bir perspektifle oluşturmaya çalıştığımız bu raporlandırma, toplumun iyi yaşama yönelik bir çığı olarak da değerlendirilmelidir.

Amaç

Ekoloji Kolektifi Derneği bu raporlandırmalarla, toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlik temelinde gelişen üretim sistemlerinin yol açtığı ekolojik tahribatin, sosyal ve çevresel boyutunu hak temelli görünür kılmak ve ortaya çıkan bu mağduriyetlerin yaratacağı kamuoyu ile bu mağduriyetlerin giderilmesini esas alan perspektiflerin kamu yönetiminin ve kamu yöneticilerinin odağı haline gelmesini ve toplumsal hak bilincinin gelişmesini sağlayarak hukuki dönüşümler elde etmeyi amaçlamaktadır.

Bu raporun özel amacı ise Muğla ilinde yaşayan ve fakat termik santrallerin yarattığı kirlilik ve termik santrallere yönelik maden sahalarının yarattığı güvencesizlik koşullarının hangi hak ihlallerine yol açtığı, bu durum karşısında yurttaşların hangi haklara ve hukuki olanaklara sahip olduklarını bir çerçeve olarak ortaya koyabilmektir.

Metodoloji

Ekoloji Kolektifi tarafından yönetilen Ekolojik Haklar Merkezi sitesine Muğla Çevre Platformu üyesi tarafından 22.12.2018 tarihinde bir adet başvuru gelmiştir:

“Merhaba, Ben Muğla Çevre Platformu ve Turgut Yardımlaşma ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği üyesiyim.1982 yılında faaliyete başlayan 30 yıl işletme ömrü biçilen Yatağan Termik Santrali süre bitiminde ihaleyle özelleştirildi. Bölgede insan sağlığının zarar gördüğüne ilişkin AHİM de kazanılmış davalar olmasına rağmen santral devam etmektedir. Santral kömür havzasında bulunan tarihi yerleşime sahip ESKİHİSAR ve YEŞİLBAGCILAR köyü kömür çıkarılacağı için göçe zorlandı. Şimdi ise kazı TURGUT köyü zeytinliklerine dayandı. Haritalara oturttuğumuz kömür sahalarından anlaşılacağı üzere 10 kadar köy bu yıkıma uğrayacak. Sırayla köyler boşaltılacak. Karbon salınımının kısıtlanması gereken günümüzde Turgut Köyü Derneği dava açarak topraklarını satmak istemiyor. Davanın yanlış bir noktadan açılmaması için İdari hukuk açısından desteğinize ihtiyacımız var. Santral köylüyü “vermezseniz kamulaştırılır. Para bile alamazsınız.” diye korkutuyor. Konu hakkında en kısa zamanda görüşmek dileğiyle, sağlıklı kalın.”

Bu başvuru üstüne 4 avukat ve 2 gazeteciden oluşan ekibimizle bölgedeki Kemerköy, Yeniköy, Yatağan Termik Santrali bölgesinde saha ziyareti yapılmış ve bölgede yaşayan yurttaşlar ile açık toplantı ve birebir görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca bu süreçte dernek ve şahıslar adına yapılan bilgi edinmelerden, 93 ve 94 yılında Aydın İdare Mahkemesi’nde “baca gazlarının arıtılmadan salınması ve gerekli izinlerin alınmadan işletmenin çalıştırılması” sebebiyle açılan 1994/1062 E, 1993/830E numaralı dosyada verilen bilirkişi raporlarından, AHİM Okyay ve Diğerleri/Türkiye Davası kararın-

dan, Aralık 2000 tarihli TTB Yatağan'da Hava Kirliliğinin Değerlendirilmesi Raporu'ndan, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Sınırlı Sorumlu Güney Ege Linyitleri İşletmesi Müessesesi 01.01.-26.08.2013 Dönemi ve 2012 Yılı Denetim Raporu ve Yeniköy-Yatağan Elektrik Üretim Tic. A.Ş 2013 Yılı Denetim Raporu'ndan yararlanılmıştır.

Ayrıca yapılan saha gezisinin ardından bölgeye dair detaylı bilgi edinebilmek için Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Muğla İl Emniyet Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Muğla İl Halk Sağlığı Müdürlüğü ve İl Sağlık Müdürlüğü'ne ve Muğla İl Müze Müdürlüğü'ne bilgi edinme yapılmış olup bilgi edinmelerin yanıtları gelmeden önce raporu açıklamamızın gerekliliği sebebiyle bilgi edinme yanıtlarından rapor içerisinde yararlanılamamıştır.

KRONOLOJİK OLARAK TERMİK SANTRAL VE ÇED SÜREÇLERİ

Tarih

Olay

1982	Yatağan TES 1. ünite işletmeye alındı.
1983	Yatağan TES 2. ünite işletmeye alındı.
1984	Yatağan TES 3. ünite işletmeye alındı.
1986	Yeniköy TES 1. ünite işletmeye alındı.
1987	Yeniköy TES 2. ünite işletmeye alındı.
1994	Kemerköy TES 1. ve 2. üniteleri işletmeye alındı.
1995	Kemerköy TES 3. ünite işletmeye alındı.
1993-1994	TES'lerin kapatılması talebiyle idari başvuru yapıldı. İdari makamların cevap vermemesi üzerine Aydın İdare Mahkemesinde üç ayrı dava açıldı.
16 Temmuz
1996	Bilirkişi raporu mahkemeye sunuldu. Bilirkişiler santrallerin önemli miktarda nitrojendioksit ve sülfürdioksit yaydıklarını, zorunlu baca filtrelerinin olmadığını saptadı. Ayrıca termik santrallerin 25-30 km çapındaki bir alanda yer alan bölgede tehlike oluşturduğunu ortaya koydu. Rapor, Kemerköy TES'in derhal kapatılması, Yeniköy ve Yatağan TES'lerinbire üntesinin çalışmasının durdurulması ve çalışacak ünitelere desülfürizasyon sistemleri kurulması tavsiyelerinde bulundu.

1996

Aydın İdare Mahkemesi yürütmenin durdurulmasına ve iptaline karar verdi.

Kemerköy TES Kararı: Mahkeme zorunlu izinler olmaksızın “test çalışması” adı altında termik santralin çalıştırıldığını tespit etti. Çevre kirliliğinin önlenmesi için gerekli önlemlerin alınmadığı ve gaz emisyonu, işletme, inşaat, atık su boşaltma için zorunlu izinlerin olmaması gerekçeleriyle ve santralin sadece yakın değil uzak çevresine de zararlı etkilerinin bulunduğunu göz önünde bulundurarak iptal kararı verdi.

Yeniköy TES Kararı: Mahkeme santralin zorunlu işletme izinlerine sahip olmadığı ve çevreyi kirlettiğinden bahisle idari makamların ret kararını hukuka aykırı buldu.

Yatağan TES Kararı: Mahkeme santralin çevreyi kirlettiği sonucuna vardı ve idari makamların ret yanıtlarını hukuka aykırı bularak iptal etti.

3.9.1996

Bakanlar Kurulu termik santrallerin kapatılmasının enerji kısıtlamalarına ve iş kaybına neden olacağı ve bu nedenle bölge turizm gelirinin etkileyeceği gerekçesiyle, santrallerin çalışmaya devam etmesine karar verdi.

6-14 Eylül 1996

Mahkeme kararlarının uygulanması talebiyle, idari makamlara başvuru yapıldı.

11 Eylül 1996

Bakanlar Kurulu üyeleri, TES müdürleri ve TEAŞ yetkilileri aleyhinde Ankara ve Yatağan Cumhuriyet Savcılıklarına suç duyurusunda bulunuldu. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı TES’lerin ülkenin elektrik üretiminin yüzde 7’sini karşıladığı ve ülkeye yaklaşık 500 milyar lira katkı sağladığını, TES’lerin kapatılması halinde 4.079 kişinin işsiz kalacağı ve bölgedeki turizm sektörünün olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle yargı kararını uygulamayacağını açıkladı. Bakanlık, yeni baca desülfürizasyon sistemlerinin kurulması için sözleşmelerin imzalanmış olduğunu ve kamu sağlığı ile çevrenin korunması için gereken önlemlerin alınacağını belirtti.

27 Ekim 1996

Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, Anayasanın 100. maddesi hükmüne göre, Başbakan ve diğer bakanların kovuşturulmasının bir parlamento soruşturması gerektirdiği gerekçesiyle takipsizlik kararı verdi.

25 Aralık 1996

Yatağan Cumhuriyet Başsavcılığı, Aydın İdare Mahkemesinin kararı Yatağan TES müdürüne tebliğ edilmediği, TEAŞ müdürlerinin ise mahkeme kararlarına uygun davranmakla yükümlü olmadıkları gerekçesiyle takipsizlik kararı verdi. Milas Cumhuriyet Başsavcılığı, Yeniköy ve Kemerköy Termik Santralleri müdürlerinin Bakanlar Kurulu kararını uyguladıkları, bunun yargı kararlarını uygulamayı kasti olarak reddetmek olarak değerlendiremeyeceği gerekçesiyle takipsizlik kararı verdi.

- 1998** Danıştay iptal kararlarını onadı.
- 1998** Yargı kararının uygulanmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) bireysel başvuru yapıldı.
- 1999** Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu (İDDK) davalı taraf karar düzeltme istemleri reddetti ve karar kesinleşti.
- 2000** Yatağan TES çevresinde tarım yapan çiftçiler, zeytin ve tütün üretimlerinin nitelik ve niceliğinin termik santralden yayılan kül ve zehirli gazdan olumsuz etkilendiğini, bundan dolayı maddi zarara uğradıklarını ileri sürerek dokuz ayrı dava açtı. Yatağan Sulh Hukuk Mahkemesi davacıların istemlerini kabul ederek maddi zarara hükmetti. Mahkeme, termik santrallardan yayılan tehlikeli gazın bölgedeki tarımın önemli ölçüde zarara uğramasına neden olduğunu, yaprak gelişimi tamamlanamadığından zeytin ağaçlarının ve tütün bitkilerinin zarar gördüğünü ve böylece yeterli ürün veremediklerini saptadı. Kararlar Yargıtay tarafından onanarak kesinleşti.
- 2005** AİHM yargı kararının uygulanmaması gerekçesiyle adil yargılanma hakkının ihlaline karar verdi ve Türkiye'yi toplam 1.000 Euro manevi tazminat ödemeye mahkûm etti.
- 18 Nisan 2014** Yeniköy ve Kemerköy Termik Santralleri özelleştirildi
- 5 Mayıs 2014** Kırıkköy TES için ANT ENERJİ SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ. -Çalık Enerji- ÇED Olumlu Kararı aldı.
- 12 Haziran 2014** Yatağan Termik Santrali özelleştirildi. İhaleyi 1 milyar 91 milyon dolar teklifle, Bereket Enerji grubuna bağlı şirketlerden Elsan A.Ş kazandı. Santral Alanı ve bağlı taşınmazlar varlık satışı yoluyla, kömür sahaları işletme hakkı devri yoluyla santrale 1 Aralık 2014 tarihinde devredildi. Yatağan Yeniköy ve Kemerköy TES 18 Aralık 2014 tarihinde üretim lisansı aldı.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Süreçleri

Ekoloji Kolektifi tarafından Muğla ili Milas ilçesi Kemerköy ve Yeniköy Termik Santrali ile Muğla ili Yatağan ilçesi Yatağan Termik Santrali hakkında ÇED süreçlerine dair bilgi edinme başvurusu yapılmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü 05.03.2018 tarih ve 36524 sayılı yanıtında,

56 adet projeden, Bakanlığımız tarafından verilmiş bir ÇED Olumlu Kararı bulunmayanlar (ÇED Yönetmeliği hükümlerinden muaf, Geçici Madde-2’de yer alanlar başlığı altında Yatağan Termik Santrali, Kemerköy Termik Santrali, Yeniköy Termik Santrali bulunmaktadır.

“Geçici 2. Madde kapsamında ÇED muafiyeti olduğu belirtilen termik santraller için 07.02.1993 tarihinden önce işletmeye alınmış olup bahse konu projeler hakkında ÇED Yönetmeliği hükümlerinin uygulanmasına gerek bulunmadığından bu minvalde işletme sahiplerinin de herhangi bir Proje Tanıtım Dosyası ya da ÇED Raporu hazırlama yükümlülüğü bulunmadığından, adı geçen projeler hakkında ÇED Yönetmeliği kapsamında Bakanlığımıza sunulmuş olan herhangi bir bilgi, belge, dosya, rapor ya da doküman bulunmamaktadır.”

denilmiştir.

Her biri 210 MW gücünde 3 üniteden oluşan Yatağan Termik Santralının, 1. ünitesi 1982, 2. ünitesi 1983, 3. ünitesi 1984 yılında işletmeye alınmıştır. Her biri 210 MW gücünde 2 üniteden oluşan Yeniköy Termik Santralınınsa 1. ünitesi 1986’da, 2. ünitesi ise 1987’de işletmeye alınmıştır.

Yeniköy ve Yatağan Termik Santralleri 1993 öncesi işletmeye alınmış olsa da Kemerköy Termik Santrali için “Kemerköy Termik Santrali 3 adet üniteden oluşmakta olup ünitelerin her biri 210 MW gücünde ve santral toplamda 630 MW gücündedir. Santral Haziran 1984 ile Ağustos 1993 tarihleri arasında inşa edilmiştir. 1. Ve 2. Üniteler 1994 yılında ve 3. Ünite de 1995 yılında işletmeye açılmışlardır ve hâlihazırda üretim yapmaktadırlar. Santralın nominal üretim kapasitesi yıllık 4 milyar 95 milyon KWh’dir.”¹ denilmiştir. Bu durumda Kemerköy Termik Santrali için ÇED sürecinden muafiyet kararı alınması da hukuka uygun değildir.

Ayrıca 3 termik santralda son dönemde özelleştirmeye birlikte teknoloji değişikliği, modernizasyon süreçlerinin işletildiğini biliyoruz. Bu yeni süreçlerin ÇED’e tabi tutulması gerekmektedir.

1 Kemerköy Termik Santrali, <http://www.ykenerji.com.tr/kemerkoy-termik-santrali>, Erişim Tarihi: 23.03.2018

GÜNCEL SORUNLAR VE TANIKLIKLAR

5 Şubat 2018 tarihinde Ekoloji Kolektifi ekibi, Muğla Çevre Platformu (MU-ÇEP) ile Turgut Yardımlaşma ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği üyeleriyle sabah saatlerinde Muğla'nın Yatağan ilçesine bağlı Turgut Köyünde bir araya gelmiş, karşılıklı tanışma, yöntem belirleme ve iki günlük program oluşturma görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

5-6 Şubat 2018 tarihindeki saha çalışması kapsamında;

- *Yatağan Termik Santrali ile Turgut Köyü arasında uzanan açık maden sahası,*
- *Yatağan Termik Santrali ile Turgut Köyü arasında uzanan açık maden sahasının sınırında yer alan 93 parsellik zeytinlikler ve bu zeytinliklerin sınırında yer alan arkeolojik buluntu alanları,*
- *Turgut Köyü yakınlarındaki Lagina Antik Kenti ile Turgut Köyü içindeki Osman Hamdi Bey Evi ve Müzesi,*
- *Turgut Köyü civarında çeşitli açık madencilik faaliyetlerinin yürütüldüğü diğer alanlar,*
- *Yeniköy ile Kemerköy Termik Santrallerine kömür sağlayan açık kömür sahaları ve*
- *Bir başka termik santral projesinin planlandığı rivayet edilen Karacahisar Köyü*

ziyaret edilmiştir.

Bu ziyaretler kapsamında, termik santraller ile açık ocak kömür madenciliği faaliyetlerinin toplumsal ve ekonomik etkileri hakkında Turgut Köyü yaşayanları ve diğer bölge sakinleriyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Raporun bu kısmında, saha çalışması sırasında yapılan gözlemler ile toplanan tanıklıklar, bölgedeki termik santral ve açık madencilik çalışmalarının yol açtığı çeşitli sorunlar ve baskılar üzerinden değerlendirilerek aktarılacaktır.

Harita 1 – Saha çalışması sırasında uğranan noktaları gösteren harita (Görüntü: Google Earth, Uygulama: Doğu Eroğlu).

i. Termik santral ve açık ocak kömür madenciliğinin zeytin üretimine etkileri

1982'de elektrik üretimine başlayan Yatağan Termik Santralının 2. ve 3. üniteleri 1983 ve 1984'te devreye alındı. Yatağan Termik Santrali, bölgede ilerleyen yıllarda elektrik üretimi yapacak Yeniköy (1986'da işletmeye alındı ve 1987'de 2. ünitesi devreye girdi) ve Kemerköy (1994'te 1. ve 2. Ünitelerinde elektrik üretimi başladı, 3. ünitesi 1995'te devreye alındı) Termik Santrallarına öncülük etti. Yatağan Termik Santralının bölgedeki tarımsal üretime, özellikle de zeytinliklere olan olumsuz etkileri hakkındaki ilk davalar da, Kemerköy Termik Santralının inşa edilip üretime hazırlandığı dönemde açıldı.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına bağlı, EÜAŞ'ın öncülü olarak da değerlendirilebilecek, Türkiye Elektrik Kurumu (TEAŞ) kurumu tarafından inşa edilen ve işletilen Gökova, Yatağan ve Yeniköy termik santralleriyle ilgili (Kemerköy TES ilgili tarihte elektrik üretimine başlamamıştı) 1993 ve 1994 boyunca Sağlık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, TEAŞ ve Muğla Valiliğine, kapatma istemli yapılan başvuruların reddedilmesi üzerine Aydın İdare Mahkemesinde bu kurumlara üç ayrı dava açıldı. Üç termik santralin etkilerinin değerlendirilmesi için belirlenen bilirkişi heyetinin hazırladığı rapor, 16 Şubat 1996'da mahkemeye sunuldu.

Yatağan Termik Santrali hakkında hazırlanan bilirkişi raporunun sonuç bölümünde, santralin ölümcül etkileri hakkında değerlendirmeler yer alıyordu:

Yatağan Termik Santralının çevresinde çok ağır tahribata sebep olduğu anlaşılmaktadır. Termik santralin bacalarından çıkan tozlar kuzey-güney doğrultusunda 12-15 kilometrelik mesafelere kadar uçabilmektedir. Baca gazları ise yakın çevrede güneyde Bencik Dağı, Yalaktaş Tepe, Sırtçı Dağı, yamaçlarında Girme Dere Vadisi ve çevresinde, kuzeyde Turgut Köyü ve çevresinde öldürücü etkiler yaparken, Bayırköy-Muğla-Ula yönünde de olumsuz etkiler yapmakta ve bu etkiler Ula üzerinden Gökova'nın doğusuna kadar uzanmaktadır.²

Hem Yatağan hem de Yeniköy termik santralleri için hazırlanan bilirkişi raporlarının son satırlarında, baca gazlarındaki sülfürdioksit (SO₂) arıtma (desülfürizasyon) tesislerinin kurulmasının şart olduğunu, bu haliyle santrallerin tam kapasite çalışmasının mümkün olmadığı belirtildi. Tüm santrallerin aşırı miktarda nitrojendioksit (NO₂) ve sülfürdioksit (SO₂) yaydığını, santrallarda zorunlu baca filtrelerinin bulunmadığını saptayan bi-

² Aydın İl İdare Mahkemesi, Yatağan Termik Santrali Bilirkişi Raporu, Dosya No: 1993/830, Bilirkişiler: Prof. Dr. M. Doğan Kantarcı, Prof. Dr. Aysen Müezzinoğlu, Prof. Dr. İlker Kayadeniz, s.34.

lirkişiler, Gökova Termik Santralınınmsa derhal kapatılması gerektiğini ifade etti. Test üretimi adı altında, gerekli koşullar sağlanmaksızın santralların çalıştığı tespitini yapan Aydın İdare Mahkemesi, insan sağlığı ve çevreye telafisi olanaksız zararların önlenmesi için yürütmeyi durdurma kararı aldı ve 20 Haziran 1996'da santrallardaki üretimin geçici olarak durdurulmasına hükmetti. Aydın İdare Mahkemesinin kararına yapılan itiraz, Aydın Bölge İdare Mahkemesi tarafından 29 Ağustos 1996'da reddedildi. İdari başvuruların reddi konusunda her bir termik santral için ayrıca açılan üç davada da, idarelerin ret işlemleri Aydın İdare Mahkemesi tarafından hukuka aykırı bulundu ve bu kararlar Danıştay tarafından Haziran 1998'de onandı.

Bilirkişi raporlarında tespit edilen tehlike, zarar ve risklere karşın yerel mahkeme kararlarının uygulanmaması, yani termik santralların çalışmalarının durdurulmaması neticesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) başvuru yapıldı. Temmuz 2005'te adil yargılanma hakkının ihlal edildiği hükmüne varan ve başvurucuları haklı bulan AİHM, Türkiye'yi tazminata mahkum etti. AİHM Şubat 2007'deki ara kararındaysa, yerel mahkeme kararlarının hâlâ uygulanmadığının ve filtre sistemlerinin takılmadığını tespit etti.³

1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başı, aynı zamanda Yatağan çevresinde üretim yapan çiftçilerin mahkemelere yaptığı bireysel başvuruların karara bağlandığı bir dönem oldu. Özellikle zeytin ve tütün üretimlerinin Yatağan Termik Santralından bölgeye yayılan kül ve gazlardan etkilendiğini ve santraldaki elektrik üretiminin tarımsal üretimde maddi zarara yol açtığı gerekçesiyle Yatağan Sulh Hukuk Mahkemesien giden çiftçiler, en az dokuz lehte karar almayı başardı.⁴ Çiftçilere maddi tazminat ödenmesine hükmeden mahkeme kararlarında, termik santraldan yayılan gazın tarıma zarar verdiği, yaprak gelişimini tamamlayamayan zeytin ağaçları ile tütün bitkilerinin zarar gördüğü ve ürün veriminin azaldığı tespit edildi. Bu kararlar Yargıtay tarafından da onandı.

Yerel mahkeme kararları, AİHM'in Türkiye'yi mahkum etmesi ve Yatağan civarında üretim yapan çiftçilerin kazandığı davalara karşın durdurma kararları uygulanmadı. Özelleştirme kapsamında, Yatağan Termik Santrali ve çevresindeki kömür sahalarının işletme haklarının Aralık 2014'te Bereket Enerjiye devredilmesinin ardından, santraldaki üretim ve kömür madeni çıkarılması faaliyetleri devam etti.

3 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Okyay ve Diğerleri / Türkiye Davası, Başvuru No: 36220/97, Strasbourg, Temmuz 2005, <http://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/Sayfalar/komisyonlar/yargi-kararlari/oktayvedigerleri.pdf>, Erişim tarihi: 21.04.2018.

4 Yatağan Sulh Hukuk Mahkemesi, karar numaraları: Karar numaraları: 1998/108, 1998/113, 1999/339, 2000/164, 2000/183, 2001/59, 2001/75, 2001/78, 2001/79.

Resim 1 – Turgut ve civarındaki zeytin ağaçlarından biri (Fotoğraf: Can San).

Geçmişten gelen sorunlar arasında, Turgut Köyünde yaşayanlar tarafından etkisi en kolay hissedilenlerden biri, termik santral emisyonları ile zeytinliklere yaklaşık 50 metre mesafedeki açık ocak kömür madenciliği faaliyetlerinin yarattığı tozun zeytin üretimine olan etkileri. Bu etkilerin mahkemelerce yeniden tespit edilip edilmediği sorulan bir Turgutlu geçmişte çiftçilerin aldığı kararları anımsatarak, “Tazminat ödeniyordu. Otomatige bağlanmış gibiydi. Susturmak için...” sözleriyle yanıt veriyor. Bir başka Turgutlu, “Eskiden çapalardık ama bahçeyi gübrelesek de gübrelemesek de [verimli üretim] olurdu... Şu anda bahçeli evimde kendime yetecek kadar ekim yapıyorum. Gübrelesem bile hiçbir şey olmuyor. Çiçeklerin üstü hep ateş yanığı gibi, yağmurda yıkansın diye bir çiçeği dışarı çıkardım, öldü. Bahçemdeki masayı siliyorum, siyah oluyorum bez” sözleriyle, daha önce

mahkemelerin tespit ettiği termik santral emisyonlarının ve günümüzde neredeyse Turgut'a komşu olan açık ocak kömür madenciliği faaliyetlerinin bitkiler üzerindeki etkisini özetliyor.

Tüm yaşamını Turgut'ta geçirmiş bir zeytin üreticisi, geçmişte şahit olduğu tarımsal üretim ile bugünkü durumu şu ifadelerle karşılaştırıyor: "Termik santral kurulmazdan önce çocukluk yıllarımda, 1980'lerde annem evin önüne patlıcan-biber ekerti. Buradan kamyonlar dolusu patlıcan biber çıkardı. Yetiştirenler yetiştirmeyenlere dağıtırdı. Küçücük bir şey eksek dolar taşardı. Bir ağaçtan çuvalarca zeytin alınırdı. Ben daha zeytinini silkemedim. Hep termik dumanından ağaçlar yapraklar ne hale geldi... Bizim çocukluğumuzda o kadar çok olurdu ki. Termik yapıldıktan sonra eskisi gibi değil. Ne eksek olmuyor..."

Pek çok Turgutlu, geceleri ve yağmurlu havalarda santral emisyonlarının bitkiler üzerindeki etkisinin arttığı konusunda fikir birliğine varıyor. Bir üretici zeytinliklerin en çok zarar gördüğü gazların salınımı, "Bir sabah ezanı sırasında bir de yağmurun çiselediği anlarda, kırmızı duman çöküyor. O zaman gönderiyorlar asıl zehirleri" ifadeleriyle aktarıyor. Bir başka Turgut sakiniyse bu konudaki görüşlerini şöyle özetliyor: "80'den evvel ne eksek ne biçsek zehirsizdi. Zehirli bir şeyimiz yoktu. [Bugün] Ektiğimiz, biçtiğimiz, yediğimiz... Hepsi zehir oldu. . . Geceleri, santralin 12'den sonraki vardiyasında filtre takılmıyor. Çakıltaşlarıyla birlikte kömür yakılıyor. 12'den sonra filtreler açılıyor, olduğu gibi salınıyor. Bu zehir köye çöküyor, zeytinlerdeki çiçekleri yakıyor. Dört senedir doğru düzgün zeytin olmuyor. İnsanlar 100 kilo yağla geçiniyor. Bu sene her ne hikmetse biraz oldu. Bu memlekette en büyük kötülüğü termik santral yaptı."

Resim 2 – Turgut'ta “93 parsel” ismiyle anılan zeytinlikler içinde yer alan iki zeytin ağacı (Fotoğraf: Can San).

Üzerinde mutabakata varılan bir başka konu, 2013'ten itibaren zeytin veriminde görülen keskin düşüş. Pek çok Turgutlunun teyit ettiği bu eğilimi bir zeytin çiftçisi şu sözlerle özetliyor: “Zeytinim 3-4 senedir olmuyor. Bunun nedeni asit yağmurlarının ağacın yaprağında oluşturduğu tahribat. Yanmış gibi, tüm yapraklarını döküyor. Ağacın yapraklarının ağacın ciğeri olduğunu bilen insanlarız. Ne yapacak şimdi ağaç? Meyveye mi dönsün, çiçek mi açsın yoksa hayatta kalmaya mı çalışsın? Ağacın mücadelesi budur. Yaprakını yeniden oluşturma çabasına giriyor, o yüzden meyve veremiyor. Meyve yok, üretim yok... Geçen yıl [zeytin] niye oldu? Tahmin ediyorum ağaçlar uyum sağladı olumsuz koşullara.”

Bir sonraki başlık altında ele alınacak, maden arama ve çıkarma faaliyetleri yüzünden zeytinliklerin tehdit edilmesi ve maden faaliyetlerini yürüten şirketlerin zeytin ağaçlarını sökmeleri konusunda Muğla İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü ile Yatağan Tarım İlçe Müdürlüğüne başvurular yapılmış olsa da, son yıllarda zeytincilik faaliyetlerinin termik santral ve madencilik faaliyetlerinden nasıl etkilendiğine ilişkin resmi ya da bilimsel bir tespit yapılmadı.

Resim 3 – Halihazırdaki kömür madeni arama ve işletme ruhsatlarına göre, Turgut Köyünün futbol sahasını bile (fotoğrafta sol tarafta gözüküyor) maden sahaları içerisinde kalıyor (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Yerel halka göre, son yıllarda üretimde meydana gelen bu daralmanın yarattığı ekonomik darboğaz, Yatağan Termik Santrali ve bağlı kömür sahalarının özelleştirilmesinin ardından genişleyen kömür arama ve çıkarma faaliyetlerinin yarattığı göç baskısının daha yoğun hissedilmesine yol açıyor. Turgutlu üreticilere göre, tütün üretiminin bölgeden silinmesinin ardından tek geçim kaynağı haline dönüşen zeytinciliğin termik santral

ve madencilik faaliyetlerinden ötürü gördüğü zarar, üretimini eskiden olduğu gibi çeşitlendiremeyen yerel üreticiyi dış baskılara karşı daha hassas ve ekonomik olarak kırılğan hale getirdi: “Çocukluğumuzda bu yöreler, Turgut ovaları, birinci kalite tütün yetiştirilen arazilerdi. Tütüncülük öldü. Tütüncülük zamanında halkımız çok zengindi. Şimdikinden daha varlıklıydı. Bir seneki tütün parasıyla çocuğuna ev yaptırıyor, bir seneki parayla düğün yapıyordu. Maalesef şu andaki ekonomik durumlar... Kredi çekiyorlar, köşeye biraz para koyabilirlerse kaç sene sonra bir ev alabiliyorlar. Elimizde kala kala köylü olarak bir zeytinliklerimiz kaldı. Bizim elimizdeki zeytinlikleri de almaya yöneliyorlar. Bizler direneceğiz sonuna kadar. Turgut halkı olarak yerlerimizi, geçim kaynaklarımızı vermeyeceğiz. Burası Türkiye'nin birinci derecede yağ çıkarılan zeytinlikleri. Memecik zeytinleri, Edremit zeytinleri dikti halk. Çok verimli. Termiğin gönderdiği duman dan da zeytin verimleri düşmeye başladı. Halkın sağlığı gittiği gibi zeytin ağaçlarımız da meyvelerini az veriyor.”

Resim 4 – Turgut Köyü yakınlarında '93 parsel' olarak anılan zeytinliklerden yaklaşık 50 metre yürüyünce bu manzarayla karşılaşılıyor (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

ii. Açık ocak kömür madenciliği faaliyetlerinin zeytinlikler üzerindeki baskısı ve göçe zorlama

Tarımdaki verim düşüklüğü, termik santral ve madencilik faaliyetlerinin insan ve canlı sağlığına olan etkileri gibi yapısal hale gelmiş sorunlar varlıklarını sürdürse de, Turgut ve civarında en acil çözüm bekleyen sorun, genişleyen açık ocak kömür madenlerinin köyleri yutması.

Yatağan Termik Santralında kullanılan kömürün sağlandığı açık ocak kömür madenlerinde daha önce de meydana gelen bu durumun güncel bir örneği bugün Turgut Köyü yakınlarında yaşanıyor. Turgut Köyü sakinlerinin “93 parsel” olarak nitelediği, 93 adet şahıs mülkiyetindeki zeytinlikten oluşan tarım arazilerinin sınırına dayanan açık kömür ocağı işletmesi, 93 parseli de içine katarak genişlemek istiyor.

Yapılan görüşmelerde, güncel süreçte bu konuda idareye ilk başvuru sahiplerinden birinin, Turgut sakinlerinden zeytin üreticisi Tayyibe Demirel olduğu görüldü. Açık ocak kömür madenciliği faaliyetleri kapsamında Turgut Mahallesiine ait zeytinlik alanlarda zeytin ağaçlarının söküldüğünü 11 Kasım 2016 tarihli dilekçesiyle Muğla İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğüne bildiren Demirel'e yanıt 13 Aralık 2016'da geldi. Zeytinciliğin Islahı ve Yabancılarının Aşılattırılması Hakkındaki Kanun uyarınca, bölgedeki zeytin ağaçlarının “zeytinlik” vasfına sahip olduğunu kabul eden idare, yasanın 20. maddesindeki,

“Zeytinlik sahaları içinde ve bu sahalara en az 3 kilometre mesafede zeytinyağı fabrikası hariç zeytinliklerin vegetatif ve generatif gelişmesine mani olacak kimyevi atık bırakan, toz ve duman çıkaran tesis yapılamaz ve işletilemez. Bu alanlarda yapılacak zeytinyağı fabrikaları ile küçük ölçekli tarımsal sanayi işletmeleri yapımı ve işletilmesi Tarım ve Köyişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. Zeytincilik sahaları daraltılamaz . . . Bu sahalardaki zeytin ağaçlarının sökülmesi Tarım ve Köyişleri Bakanlığının fenni gerekçeye dayalı iznine tabidir. Bu iznin verilmesinde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı araştırma enstitülerinin ve mahallinde varsa ziraat odasının uygun görüşü alınır. Bu halde dahi kesin zaruret görülmeyen zeytin ağacı kesilemez ve sökülemez”

ibaresini hatırlattı ve 2532 sayılı parselde zeytin ağaçlarının söküldüğü tespiti üzerine, sökümü gerçekleştiren şirket hakkında işlem yapıldığını bildirdi.⁵

5 Muğla Valiliği İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Tayyibe Demirel'in 11.11.2016 tarihli yazısına yanıt, 13 Aralık 2016. Belgenin aslı için eklere bakınız.

Resim 5 – Turgut'ta "93 parsel" ismiyle anılan zeytinlikler içinde yer alan zeytin ağaçları (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Tayyibe Demirel'in Yatağan Kaymakamlığına yaptığı başvuru üzerine, Kaymakamlığın 26 Ekim 2016 tarihli yazısıyla, Elektrik Üretim A.Ş. Genel Müdürlüğünden (EÜAŞ) de, açık kömür madenciliği faaliyetlerinden ötürü zeytinliklerin tahrip edilmesi hakkında bilgi istendi. 28 Kasım 2016 tarihli yanıtında Avrupa Birliği ülkelerinin bile fosil yakıtları kullanmayı sürdürdüğünü bildiren EÜAŞ, şunları kaydetti:

"Temel politika olarak, yerli linyitlerimizin ülkemizin enerji arzında dışa bağımlılığını azaltma amacıyla en verimli bir şekilde aranması ve üretilmesine yönelik çalışmaların yapılması ve ayrıca çevresel açıdan gerekli önlemlerin alınmasıyla birlikte değerlendirilmesi düşünceyi benimsenmelidir. Diğer bir ifadeyle; 2009 yılında Yüksek Planlama Kurulu Kararıyla uygulamaya konulan 'Elektrik Enerjisi Piyasası Arz Güvenliği Strateji Belgesiyle' Cumhuriyetimizin 100. yılı olan 2023 yılına kadar, tüm yerli kömür potansiyelimizin ekonomi-

mize kazandırılması hedefleri doğrultusunda; dünyada temiz kömür teknolojileri alanında ortaya çıkan olumlu gelişmeler (kömür yakma teknolojileri, kömür madenciliğindeki teknolojik gelişmeler vb. gibi) yakından takip edilerek kömür kaynaklarımızın, fosil yakıtlar içinde; 'ÖNCELİKLİ OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ ZORUNLUK KAYNAK' olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmalıyız. Nitekim ülkemizin zengin linyit rezervlerine sahip olması ve yapılacak aramalarla yeni kömür yataklarının bulunup geliştirilmesi fırsatları düşünüldüğünde, gelecekte kömürden azami bir şekilde yararlanılmasının kaçınılmaz olduğu da görülecektir.”⁶

Resim 6 - Turgut'ta "93 parsel" ismiyle anılan zeytinlikler içinde yer alan ve zarar gördüğü tespit edilen zeytin ağaçları (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

6 EÜAŞ Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı Sosyal İşler Müdürlüğü, Yatağan Kaymakamlığının 26/10/2016 tarihli ve 89021245-2053 sayılı yazısına yanıt, 28 Kasım 2016. Belgenin aslı için eklere bakınız.

EÜAŞ'ın, zeytinliklerin tahrip olmasının kömür kaynaklarına erişimi için ödenmesi gereken küçük bir bedel olduğu iması içeren 28 Kasım 2016 tarihli yanıtının ardından, bölgedeki madencilik faaliyetleri sürdü. 2018'e gelindiğinde de, açık ocak kömür madenciliği faaliyetleri sırasında zeytin ağaçlarının söküldüğü ve zeytinliklerin zarar görüldüğünü bir defa daha Muğla İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğüne bildiren Tayyibe Demirel idareden, "Müdürlüğümüzce bahsi geçen alana gidilmiş, arazilerde zeytin ağaçlarının söküldüğü ve kömür çıkarma faaliyetlerinin devam ettiği tespit edilmiştir. Firma yetkililerine zeytin sökümünün durdurulması gerektiği bildirilmiştir. İzinsiz zeytin ağaçlarının sökülmesi veya kesilmesi işlemi nedeniyle gerekli inceleme yapılarak sorumlular hakkında 3573 sayılı Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkındaki Kanunun 20'nci maddesi kapsamında işlem tesis edilmiştir" yanıtını aldı.

Görüştüğümüz Tayyibe Demirel'e göre, 35 parsellik alanda 1.470 adet zeytin ağacının söküldüğü tespiti yapan İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü bu tespit uyarınca firmaya ceza kesti. Fakat Turgut Köyü sakinleri, açık ocak kömür madenciliği faaliyetleri sebebiyle zeytin sökümünün yapılan işlem sonrasında da devam ettiğini aktarıyor. Turgutlular, görüştükleri İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü memurlarının, arazinin sahibi bile olsa bir şahıs ya da tüzel kişiliğin zeytin kesemeyeceğini anımsattığını, kolluk kuvvetlerininse zeytin kesimi veya sökümü halinde kendilerine haber verildiği takdirde müdahalede bulunacağını söylediklerini belirtiyor. Yine de idarenin bu tutumuna karşın Turgutluların aktardığı kadarıyla, bölgedeki arazilerde zeytin sökümüne devam ediliyor.

Turgutluların zeytin üreticilerinin aktardığına göre, maden ve enerji işlemleriyle uğraşan şirketler, kömür havzalarının üzerinde kalan zeytin ağaçlarını söktükten sonra, bu ağaçları maden arama faaliyetlerinden arta kalan dolgu toprakların biriktirilip düzleştirildiği arazilere dikerek, zeytinyağı üretimi de gerçekleştiriyor: "Sürekli amele getiriyor, zeytini işliyorlar. Benim zeytinliği alıyor, altından kömür çıkarıyor. Zeytini söküp götürüp kendi hafriyat sahasına, dolgu toprak üzerine diyor. [Zeytin de] Onun artık... Kaba toprak olduğu için saçağı daha güzel atıyor, yaşlı zeytini getiriyor buraya, gençleşiyor. Elde ettiği yağı satıyor. Enerji şirketi aynı zamanda zeytincilik yapıyor. Milletın zeytinini topluyor. Muğla'nın yağ babası olacak, neredeyse tekel olacak."

Madencilik faaliyetleri sonrasında geriye kalan hafriyat toprağın düzleştirilerek bu zeminin ağaçlandırılması uygulamasına diğer açık kömür ocağı alanlarında da rastlanıyor. Saha çalışması sırasında gittiğimiz, Kemerköy Termik Santralına bağlı açık kömür ocaklarında gördüğümüz bir saha amiri hafriyatla dolgu alanları oluşturulduğunu anlatıp ekliyor: “Karşıda gördüğünüz sarı topraklı bir yer var. Orada şu anda 1.500-2.000 tane çam ağacı dikili. Oranın ismi de Fethi Sekin Ormanı. Liseliler geldi, 1.000 tane öğrenci geldi. Onlarla beraber geçen sene diktik.”⁷

Resim 7 – Kemerköy Termik Santralına kömür sağlayan açık kömür ocakları içerisinde, dolgu toprak üzerine dikilmiş akasya ağaçları (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Bölgedeki açık ocak kömür madenciliği faaliyetlerinin yarattığı heyelan riskiyse herhangi bir teknik çalışma yapılmaksızın, çıplak gözle bile görülebiliyor. Zeytinliklerin yaklaşık 50 metre yakınına kadar gelen açık ocak kömür madenciliği çalışmaları, Turgut ile zeytinlikler arasındaki ulaşımı sağlayan karayolunun, Yatağan Termik Santrali istikametine doğru uzanan

⁷ Dolgu alana yapılan ağaçlandırmaya, 5 Ocak 2017’de İzmir Adliyesine yapılan silahlı saldırıyı önlemeye çalışırken hayatını kaybeden polis memuru Fethi Sekin’in adı verilerek Fethi Sekin Ormanı denmesi, yeşile boyama [Eng. green washing] olarak bilinen uygulamaların, milliyetçilikle birleştirilmiş bir versiyonu olarak da değerlendirilebilir.

kısmını yutmuş durumda. Yolun bitip açık ocak kömür madeni sahasının başladığını gösteren uçuruma yaklaştıkça hem toprakta hem de asfalt yol üzerindeki derin çatlaklara rastlamak da mümkün. Açık kömür ocağının yuttuğu yolda, uçuruma yaklaşık 100 metre kala tek bir uyarı levhası ve yolun üzerine rastgele serilmiş toprak birikintileri görülüyorsa da, açık ocağın Turgut Köyü tarafında kalan kısmında herhangi bir güvenlik bandı veya ek tedbir olmadığı görülüyor.

Resim 8 – Turgut Köyü sakini ve zeytin üreticisi Tayyibe Demirel, açık kömür ocağı yüzünden meydana gelen heyelanları ve asfalt yolda meydana gelen dev çatlakları gösteriyor. Açık ocak kömür madeni de arkada görülebiliyor (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Turgutlulara göre, açık ocak kömür madenciliği faaliyetlerinin hiçbir güvenlik tedbiri olmaksızın ve zeytin sökümü hakkında kesilen cezaları umursamadan genişlemesinin altında, maden şirketinin Turgutlular tarafından 93 parsel olarak nitelenen zeytinlikleri satın alma gayesi yatıyor.

Resim 9 – Turgut Köyü yakınlarındaki zeytinliklerin önünden geçen asfalt karayolu açık ocak kömür madenciliği faaliyetlerinin oluşturduğu uçurumdan ötürü kullanılmıyor. Fotoğrafta sol üst köşede, Turgut’un zeytinlikleri de görülüyor ve zeytinliklerin açık ocak kömür madeniyle sınır komşusu olduğu anlaşılabilir (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Açık maden ocağının başlangıcını işaret eden uçurumun başladığı kısmında durarak, dev ekskavatörler ile hafriyat kamyonlarının çalışmakta olduğu madeni gösteren bir Turgutlu, madenin yuttuğu köylerden söz ediyor ve maden şirketinin istediği olursa Turgut’un da madenin parçası haline geleceğini anlatıyor:

“Gördüğünüz yerler, Yeşilbağcılar... Eski yerleşim yerleri bu taraflar [Çalışmaların sürdüğü açık maden ocağını gösteriyor]. Beş-altı sene önce burada insanlar yaşıyordu. Beş-altı senede bu hale getirdiler. Cehennem çukuru, ölüm çukuru haline getirdiler. Yaşanmaz hale geldi. Kömür adı altında... Ortalıkta kömür de yok! Ne çabuk bitirdiler kömürü beş-altı sene içinde! Arazileri köstebek gibi kazıp kazıp dolduruyorlar. Yeni yerleşim alanları; bu karşıda gördüğün evler [açık kömür ocağının doğu yönündeki sınırı yakınlarındaki bir yerleşimi işaret ediyor] TOKİ evleri adı altında yerleştirdiler. Şu anda o TOKİ evleri de kalkacakmış. Onların daha sekiz sene borcu var. İnsanların hali içler acısı, ağlıyorlar. Bizim eski yaşadığımız yerlere gelip gelip ağlıyorlarmış. Bizim bugün geçim alanlarımız doğayı yok ederek ilerliyorlar. Biz Turgutlular olarak onların

almak istediği 93 parseli vermemekte direniyoruz. Bizleri parayla, şunla bunla kandırmaya çalışıyorlar. Demek bizim de değeriimiz hiç yok. Türkiye vatandaşı olarak kendi topraklarımızda yaşamak istiyoruz. Sudan çıkmış balığa döneriz başka yerde.”

Turgut sınırları içerisindeki zeytinlik arazileri satın almak isteyen şirketin kozlarından biri kamulaştırma riski. Yatağan Kaymakamlığının 2016'daki yazısı üzerine zeytinliklerin kömür çıkartılması hedefi uğruna gözden çıkarılabilir bir bedel olduğunu işaret eden EÜAŞ'ın yanıtını hatırlatır şekilde, “93 parseli” satın almak isteyen şirket de yerli kömüre dayalı enerji üretimi hedefinin üstün kamu yararı gerekçesiyle zeytinliklerin kamulaştırılmasını sağlayabileceğini bildiğinden, Turgutlulara göre kamulaştırma ihtimalini bir baskı aracı olarak kullanıyor.

Zeytinlik sahibi Turgutlu üreticilerin bazıları, Turgut Köyünde taşınmaz sahibi olduklarını, açık ocak kömür madenlerini işleten firmaların taşınmazlarını satın almak istediğini, kendilerininse tarım faaliyetlerini sürdürmek niyetinde olduğunu ancak madencilik çalışmaları yüzünden tarımsal üretimin tehdit altında olduğunu Yatağan Cumhuriyet Başsavcılığına bildirdi. Yolların zarar gördüğü, ürün verimliliğinin düştüğü, suyun azaldığı ve kalitesizleştiği, hatta madencilik faaliyetlerinin özel mülkiyet sınırları içerisinde de taşındığını aktaran üreticilerin suç duyurusu üzerine, savcılığın talimatıyla bölgede keşif de yapıldı. Yapılan keşifte, arazisini satmadığı halde arazisinde bulunan zeytin ağaçları ve artezyen kuyuları açık ocak kömür madenciliği faaliyetlerinden zarar gören yurttaşların uğradığı hasarlar tespit edildi.

Resim 10 – Zeytinlikler ile açık ocak kömür madeni arasındaki sınırın bir başka açıdan görünümü (Fotoğraf: Can San).

Şirket, çok sayıda mirasçısı olan zeytinliklerin ya da bölgede tarım yapmayan kişilerin sahibi olduğu arazilerin bazılarını beklenen kamulaştırma bedelinin birkaç katı fiyatına satın almayı başarmış olsa da, Bağcılar Köyünde yaşananları anımsayan üreticiler komşularına arazilerini satmama-yı salık veriyor: “Mirasçılar diyor ki, ‘Zaten kardeşlerimle anlaşamıyorum, alırız parayı kırışır geçeriz.’ Bu da şirketin işine yarıyor. Üç-dört katı fiyata sattı diyelim, ‘Karlı sattım. Kazancım var, Turgut umurumda mı?’ diyor. Bağcılar’dakiler yediler paraları, şimdi acından ölüyorlar. Bize, ‘Sahip çıkın, Turgut bizim gibi olmasın’ diye akıl veriyorlar.”

Maden şirketlerinin, kömür arama ve çıkarma çalışmalarından geriye kalan hafriyat toprakla dolgu alanlar oluşturulması ve burada zeytincilik yapması, Turgutlu üreticilerin şirket temsilcilerine topraklarını satmak dışında alternatifler götürmesine de yol açmış. Bir üretici, kendi zeytin ağaçlarının maden arama ve çıkarma faaliyetleri boyunca başka bir alana

aktarılabileceğini, bunun karşılığında da uzun dönemli bir kiralama formülünün uygulanabileceğini şöyle anlatıyor: “Ben diyorum ki, ‘93 tapu mu var, bize aynı yüzölçümü ver, benim yerimi 10 senelik kira mukavelesiyle al, sonra geri ver. Turgut’un kaymamasını garanti et.’ Ama MTA tarafından yapılan zemin etüdünün düzgün olduğuna inanmıyorum. . . Kira mukavelesiyle al. Benim oradan geçtikten sonra, 10 yıl sonra benim yerimi bana geri ver. Enerji için kömür istiyorsan benim toprağın altındaki kömürü al, düzlediğin tarlayı da vatandaşa ver. Hem Turgut’un kaymaması için önlemini al. . . Garanti verilmediği sürece zeytinliklerinin alınmasına karşıyız çünkü toprak kayar.” Benzer öneriler başka yurttaşlar tarafından da şirket temsilcilerine iletilmiş ancak bu önerilere verilen karşılıklar şirketin gündeminde satın alma dışında alternatiflerin bulunmadığını gösteriyor.

Resim 11 – Hafriyat topraklar kullanılarak yapılan dolgu çalışmalarına Turgut Köyü yakınındaki açık ocak kömür madeninde de rastlanıyor (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Turgutlular geçmişte komşu köylerde yaşanan olayları anımsatarak, açık ocak kömür madenciliğinin sebep olduğu heyelanın, nihayetinde göçe

zorlayan bir izlek bağımlılığı yarattığını ifade ediyor: “[Madencilik faaliyetleri] Mezarlığa [Turgutluların zeytinlikleri içerisinde yer alıyor] 100 metre yanaştı gözüküyor. 100 metreden altını oyuyor. Bağyakası’nda dağ çöktü, 60 kamyon bir sene çekti kömürü. Havza büyüktü. Toprak ağır taş ağır, kömür hafif... Çökmeyle birlikte kömürü kustu.”

Turgut sakinleri, zeytinliklerin yakınında başlayacak heyelanın köyün mesken alanlarına kadar uzanacak bir arsa satışı eğilimini tetikleyebileceğini düşünüyor. Heyelanın etkilemeye başlayacağı, maden faaliyetlerine komşu bir arsa sahibi eğer arsasını maden şirketine satarsa, madencilik faaliyetleri bu arsayı da içine alacak şekilde genişleyecek. Açık ocak kömür madeninin sınırları genişledikçe, madencilik faaliyetleri yeni zeytinliklere komşu olacak ve bu zeytinlikler de heyelandan etkilenmeye başlayacak.

Resim 12 – ‘93 parsel’ olarak anılan zeytinliklerden, açık maden ocağı yönünde birkaç adım ilerleyince bu manzarayla karşılaşılıyor (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Heyelan riskinin yaratacağı kaygı ve heyelanın gerçekleşmeye başlaması halinde üretimde meydana gelecek daralmanın yaratacağı ekonomik sonuçları, bir MUÇEP gönüllüsü şöyle anlatıyor:

“Köyün yakınlarında tarım alanları var. Zaten direkt gelip köyde kazı yapılamaz, vazgeçemezsiniz köyünüzden ama bu Yeşilbağcılar’da da böyle yapılmış zaten. Yeşilbağcılar’a demişler ki, ‘Biz sizin tarlalarınızı alıyoruz. Tarlalarda kömür var, bize tarlalar lazım.’ O dönemde tarlalar verilmiş, kazılar başladığında toz oluşunca insanlar, ‘Burada nasıl yaşayacağız?’ demeye başlamış. Toprağını satanlar oldukça [maden faaliyetleri] yerleşime yaklaşmış. ‘O zaman evlerimizi de alın. Burada yaşanacak hal kalmadı. Habire patlatmalar, tozlar...’ denmeye başlamış ve toplumsal bir sorun oluşmuş. Gelen eksperler de, yıkılıp dökülmüş, onarılmamış evlere durumları uyarınca değer biçmiş. Sonra da [arazilerini satanlar] yeni bir yerleşime geçemiyorlar. Kimisi parasını alıp bir yere gitme şansına sahip olmuş ama bazılarının da başka yerlere yerleşecek imkanı olmamış, oralara sığınmak zorunda kalmışlar.

Turgut için de aynısı geçerli. Şu an 93 parselin etrafında çatlaklar var. Bu 93 parselin kararı yalnızca kendi arsalarının kararı değil. Köyün ileride teslim olmasına karar veriyorlar. Çünkü diğer köylerde öyle olmuş. Sen sattın, yandaki tarla satılınca senin tarlan da çatladı. Sen de satmak zorundasın. Sen satınca öbürünün tarlası da çatladı, o da satmak zorunda...”

MUÇEP’in yaptığı araştırmalar ve bilgi edinme hakkının kullanımı sonucunda ulaştığı veriler, termik santrallarda kullanılacak kömürü yeraltından çıkarmak için yapılan açık ocak madencilik faaliyetlerinin satın alma ya zorlamaların yalnızca Yatağan Termik Santrali ve bağlı kömür havzasını kapsamadığını gösteriyor. Aynı göçe zorlama eğilimin, maden arama ve işletme ruhsat sahalarına bakıldığında, Yeniköy ve Kemerköy Termik Santrallerine kömür sağlayan havzalar için de geçerli olduğu görülüyor.

Resim 13 – Kemerköy Termik Santralına kömür sağlayan açık maden ocağından bir görünüm (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

MUÇEP gönüllülerine göre, Yatağan Termik Santralının kurulumuyla birlikte başlayan açık kömür madenciligi faaliyetleri kapsamında taşınan ilk köy, Stratonikeia Antik Kenti yakınlarındaki Eskihişar oldu. İlerleyen yıllarda taşınan köylerden bir başkasıysa Yeşilbağcılar'dı. Köy arazilerinin 2007'de kamulaştırılmasından sonra, 560 haneli ve 1,900 nüfuslu Yeşilbağcılar 2011'e dek boşaltıldı ve tamamen başka bir alana taşınmış oldu. Eskiden olduğu noktadan 2 kilometre uzakta inşa edilen TOKİ evleri ve çevresinde kurulan mahallelere taşınan köyün, 2018 içinde yeniden taşınması gündemde, zira kömür şirketine göre TOKİ evlerinin kurulu olduğu arazilerin altında da kömür var. Bir Turgutlu yeni yerleşimin karşı karşıya kaldığı tekrar göçe zorlanma riskini şöyle aktarıyor: "TOKİ yaptıkları yer de yine maden sahası içinde. Oraya yine galeriye girmek [kömür çıkarmak] istiyorlar fakat kömürün üstü gevşek bir tabaka olduğu için [yapıların altındaki toprağın] çökme tehlikesi var. Ne yapacaklarını düşünüyorlar şimdi."

Resim 14 – Yatağan Termik Santralına kömür sağlayan açık ocak kömür madeninin Turgut Köyü yönündeki sınırından görünümü (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Halihazırdaki maden arama ve işletme ruhsatları incelenerek yapılan çalışmalarda, bugüne dek Yatağan Termik Santralında yakılacak kömürün açık ocak madencilikle yeraltından çıkarılması faaliyetleri sırasında göçe zorlanmış ya da ruhsat alanları uyarınca bu tehlikeyle karşı karşıya kalabilecek köylerin listesi şöyle:

- Akçaova
- Salihpaşalar
- Paşapınarı
- Bayır
- Kafaca
- Bahçeyaka
- Gökpınar
- Çaybükü
- Bozüyük
- Bağyaka
- Kapubağ
- Yeşilköy
- Şahinler
- Yeniköy
- Eskihisar
- Bencik
- Köklük
- Yeşilbağcılar

- Turgut
- Zeytin
- Gökgedik
- Kırık
- Turgutlar
- Haciveliler
- Hacıbayramlar
- Hisarardı
- Yava

MUÇEP gönüllülerine göre, Yeşilbağcılar'dan sonra Bağyaka'yı ve Tınaz köyünü içine alan, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan açık ocak kömür madenciliği ruhsat alanlarının bir ucu bugün Akçaova'ya, diğer ucuysa Turgut'a dayanmış durumda. Ruhsat alanlarının tamamen ya da kısmen içinde kalan 27 köy'ün 8'i daha şimdiden bir ya da birden fazla kez taşınmak zorunda kaldı; taşınmalar sırasında yeni alanlara topluca yerleşmenin mümkün olmadığı durumlarda köyler haritadan silindi. Henüz varlığını sürdüren diğer köylerse bu riskle yaşamak zorunda.

Yatağan Termik Santralında kullanılan kömürü elde etmek için gerçekleştirilen açık ocak madencilik faaliyetlerinin gelişimi, 2004-2017 yılları arasındaki uydu görüntüleriyle de anlaşılabilir:

Harita 2 – Yatağan Termik Santralı ve açık ocak kömür madeninin 2004 tarihli bir uydu görüntüsü (Görüntü: Google Earth, Uygulama: Doğu Eroğlu).

Harita 3 – Yatağan Termik Santralı ve açık ocak kömür madeninin 2013 tarihli bir uydu görüntüsü (Görüntü: Google Earth, Uygulama: Doğu Eroğlu).

Harita 4 – Yatağan Termik Santralı ve açık ocak kömür madeninin 2016 tarihli bir uydu görüntüsü (Görüntü: Google Earth, Uygulama: Doğu Eroğlu).

Harita 5 – Yatağan Termik Santralı ve açık ocak kömür madeninin 2017 tarihli bir uydu görüntüsü (Görüntü: Google Earth, Uygulama: Doğu Eroğlu).

Yatağan Termik Santralına bağlı kömür arama ve çıkarma ruhsat alanlarının civardaki köyler için yarattığı etkinin benzeri, Yeniköy ve Kemerköy Termik Santralleri çevresi için de geçerli. MUÇEP'e göre bu iki santral için kömür elde etme faaliyetleri kapsamında oluşturulan ruhsat alanları da 21 köyün varlığını tehdit ediyor:

- Kultak
- Alatepe
- Kalem
- Pınarköy
- Dereköy
- Çakıralan
- Yoğunluk
- Bayırköy
- Gürceğiz
- Bağdamları
- Karaağaç
- İlkizköy
- Kayadere
- Çamköy
- Karacahisar
- Pınararası
- Alaçam
- Söğütçük
- Kısırlar
- Balcılar
- Çiftlikköy

iii. Sağlık sorunları

Yatağan Termik Santralının bölge halkı üzerindeki sağlık etkileri, kamu açısından tartışmalı bir konu olmayı sürdürüyor. 2012 tarihli bir haberde Sağlık Bakanlığının talebi üzerine Muğla İl Sağlık Müdürlüğü tarafından bir rapor hazırlandığı ileri sürülmüştü. Habere göre Bakanlığa “Gizli” ibaresiyle gönderilen belgede, Yatağan’da 2010 ve 2011 yıllarında 35 kişinin akciğer kanserinden yaşamını yitirdiği, 60 kişininse raporun hazırlandığı tarih itibarıyla akciğer kanseri tedavisi gördüğü belirtilmişti.⁸ Resmi kurumlar bu ve benzeri raporların varlığını doğrulamasına da, Yatağan Termik Santralının bölgede yaşayan yurttaşların sağlığına olan etkileri hâlâ tam olarak ölçülebilmiş değil.

Türk Tabipleri Birliği Yatağan’daki hava kirliliğinin sağlık etkileri hakkında Aralık 2000’de bir rapor yayınlamış, raporda Yatağan’daki sülfürdioksit (SO₂) seviyesinin Muğla’dakinin iki katından daha fazla olduğu aktarılmıştı (Rapora göre 1999 yılında ortalama olarak Muğla merkezde SO₂ yoğunluğu 83 mg/m³ olarak ölçülürken aynı ortalama değerin Yatağan için 193 mg/m³ olduğu görülmüştü).⁹

Raporun en çarpıcı bulgusuysa, Muğla merkezdeki hastaneler ile Yatağan Devlet Hastanesine yatan hastaların karşılaştırılmasıyla ortaya çıkmıştı. 1999 yılı verilerine göre, Muğla kent merkezindeki hastanelere yatan 23.753 hastanın 3.289’u solunum sistemi hastalıklarından, 1.192’si ise bronşit, amfizem ve astım hastalıkları dolayısıyla tedavi görmüştü. Bir başka deyişle o yıl Muğla’daki yataklı hastaların yüzde 13,84’ü solunum sistemi hastalıkları, yüzde 5’iyse bronşit, amfizem ve astım hastalıkları yüzünden tedavi görmüştü. Aynı hastalık grupların Yatağan Devlet Hastanesine yatış yoğunluğu ise ilçede çok daha yüksekti. 1999’da hastaneye yatan 882 hastanın 250’si solunum sistemi hastalıklarından (tüm yatışlı hastaların yüzde 28,3’ü), 112’siyse bronşit, amfizem ve astım hastalıklarından (tüm yatışlı hastaların yüzde 12,7’si) tedavi gördü.

8 <http://www.milliyet.com.tr/yatagan-termik-santrali-olum-sacmis-gundem-1521940/>, Erişim tarihi: 20.04.2018.

9 Türk Tabipleri Birliği, TTB Yatağan’da Hava Kirliliğinin Değerlendirilmesi Raporu – 2000, Aralık 2000, http://www.ttb.org.tr/kutuphane/yatagan_rpr.pdf, Erişim tarihi: 20.04.2018.

	Muğla Merkez Hastaneler	Yatağan Devlet Hastanesi
Yatan hasta sayısı	23,753	882
Solunum sistemi hastalıkları (SSH) ile yatan hasta sayısı	3,289	250
Bronşit, amfizem, astma (BAA) nedeniyle yatan hasta sayısı	1,192	112
Yatan hastalar içinde SSH yatış oranı(%)	13.8	28.2
Yatan hastalar içinde BAA yatış oranı(%)	5.0	12.7

Tablo 1 – Yatağan ve Muğla merkezde bulunan hastanelerde 1999 yılı yatan hasta sayıları, solunum sistemi hastalıklarına bağlı yatış sayısı ve tüm yatışlar içinde bu hastalıkların oranı (Kaynak: TTB Yatağan'da Hava Kirliliğinin Değerlendirilmesi Raporu – 2000, s.15)

TTB'nin hazırladığı raporun sonuç kısmında halihazırda geçerliliğini koruyan, "Sağlıkla ilgili güvenilir değerlendirme yapabilmek için gerekli veriler eksiktir" değerlendirmesine de yer verildi. Rapordaki, "Solunum sistemi hastalıkları nedeniyle Yatağan Devlet Hastanesinde yatarak sağaltım gören hasta oranı, aynı hastalık grubu nedeniyle Muğla merkezindeki hastanelerde yatan hastalara oranla iki kat fazladır. Bronşit, astma ve amfizem grubu hastalıklar için bu oran üç kat fazla bulunmuştur" ibaresine karşın Yatağan Termik Santrali üretime devam etti.¹⁰

Halk sağlığı verilerinin gösterdiği bu vahim tabloyu destekeyen bir başka çalışmaya Mayıs-Haziran 2002 tarihlerinde, yaşları altı aylık ve altı yaş arası değişen, tıbbi hastalık geçmişi olmayan 236 çocuğun kan değerleri incelenerek gerçekleştirildi. 2006'da yayınlanan çalışma kapsamında, Yatağan'daki çocukların kanında yüksek miktarda kurşun bulunduğu saptandı. Kan değerleri incelenen 236 çocukta, kanındaki kurşun yoğunluğu asemptomatik kurşun zehirlenmesi sınırı olan 10 ug/dL'nin (desilitredeki mikrogram oranı) üzerinde olanların oranı yüzde 95,7 olarak ölçülürken, sınır değerin iki katı olan 20 ug/dL'nin üzerinde kurşunu kanında bulun-

10 Aynı kaynak.

duran çocukların oranıysa yüzde 87,6 olarak belirlendi.¹¹

Saha çalışmamız kapsamında yapılan yüz yüze görüşmelerde, Yatağan Termik Santralına yaklaşık 9 kilometre uzaklıkta bulunan, santrale kömür sağlayan açık ocak kömür madenlerineyse birkaç yüz metre mesafedeki Turgut Köyü sakinleri arasında bu ve benzeri sağlık sorunlarının devam ettiği görülmüştür. Turgut Köyünde yaşayan yurttaşların verdiği bilgilere göre, gırtlak, akciğer ile guatr kanserleri, nefes darlığı, cilt sorunları, KOAH, astım, bronşit ve amfizem hastalıkları bölge sakinleri arasında sıklıkla görülmektedir.

Turgut Köyü ve çevresinde yaşayan yurttaşların karşılaştığı sağlık sorunları hakkındaki kişisel tanıklıklar ve ifadelerin bir kısmı aşağıdaki gibidir:

- *“Sabahları belli saatlerde yakıyorlar bir şeyler, yağmurla beraber geliyor. Bazen sabah dışarı çıkıyoruz kötü bir koku oluyor.”*
- *“Bahçemdeki masayı siliyorum, simsiyah oluyor bez. Sağlık sorunumuz, nefes darlığı var, cilt sorunları oluyor. Belli saatlerde zaten dışarı çıkmıyoruz.”*
- *“Annem KOAH hastasıydı. Son günlerine dek nefes sıkıntısı yaşadı. Ok-sijensiz artık yaşayamıyordu.”*
- *“Ektiğimiz, biçtiğimiz, yediğimiz... Hepsi zehir oldu. Millet astım, bronşit, gırtlak, akciğer ve guatr kanserine yakalandı. Her yıl kanserden ölen, hastanelerde yatan çok. Bu durum karşısında zeytinlerimiz ve biz başta olmak üzere tüm memleketimiz zarar görmekte. . . Çoğunlukla akciğer ve gırtlak kanseri vakaları var. Yüzde 30 artış var. Önceden kanser diye bir şey bilmezdik. Ben toprak çocuğuyum, o günlere dönmek istiyorum.”*
- *“Sağlık sorunumuz, nefes darlığı var... Cilt sorunları oluyor. Belli saatlerde zaten dışarı çıkmıyoruz.”*
- *“Amfizem hastalığı çoğalmış. Kanserin her türlü bu yörede... Ben de astım-bronşitliyim. Termik santral bizim Turgut’a 9 kilometre. Kırkköy’de yeni termik santral kurulma aşamasında, hazırlığı başlamış. Hayvanları demiyorum, hayvanlar artık daha değerli Türkiye’de... İnsan değeri hiç kalmadı. Yaşama şansımız kalmadı. Bizim köyde astım, KOAH, kanserin her türlü... Bütün İzmir’e, her tarafa kemoterapi görmeye*

11 Yapıcı ve diğerleri, Lead and cadmium exposure in children living around a coal-mining area in Yatağan, Turkey, 2006, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17120535>, Erişim tarihi: 22.04.2018.

gidiyorlar. Akciğer, meme, gırtlak kanseri... Bütün çoğaldı. Neden? Kirli havayı termik santral koyveriyor. Dumanlı, yağmurlu havalarda... Gece sabaha yakın daha çok, gönderiyorlar... Dumanlar kuru yerlerde çöküyor. Millet hep hasta... Bizim yaşama hakkımız yok mu yani? Biz Türkiyeli değil miyiz? İnsan gibi yaşamak istiyoruz.”

Öte yandan Turgut Köyü sakinleri, sürekli devam etmekte olan açık ocak kömür madenciliği çalışmalarının yarattığı titreşimler ve gürültünün de bir endişe kaynağına dönüştüğünü aktarıyor: “Benim evim buranın yöresel evi. Geceleri sabaha kadar kamyonların çalıştığını, büyük kamyonlar döküyorlar ya yüklerini, onları sabaha kadar duyuyorum. Hatta bir sefer, ‘Şimdi patladı’ dedim. Biraz daha patlatırlarsa ev kayacak.” Turgut Köyünde yaşayanlar, ilçedeki veya ildeki idari birimlerden sağlık taraması yapmaya gelen olmadığını da sözlerine ekliyor.

Yatağan Termik Santralındaki elektrik üretiminin ve santralda yakılmak üzere açık ocak madencilik faaliyetlerinden kömür elde edilmesinin etkileri dışında, Yatağan Termik Santralında çalışmış olan bölge sakinlerinin sağlık durumları da endişe konusu. 1978’den itibaren, yani inşaat aşamasından beri Yatağan Termik Santralında çalışmış ve 2011 yılında emekli olmuş bir Turgutlu, santralda çalışmış yurttaşların sağlık durumlarıyla ilgili şunları söylüyor:

“1978 yılında geldim. Yatağan Termik Santralının kuruluşunda... O zaman Polonyalılar vardı. Elektrofiltreler kuruluyordu... İşletme durumuna geçtik [1982’de]. Elektrofiltre bölümünde çalışan Polonyalılar, radyasyon ölçen kalem taşırlandı. Yani bu santralda radyasyon var. İzotoplar [Taşınabilen dozimetreleri kastediyor] kayboldu, kalemler kayboldu . . . Elektrofiltredeki kilerin göğsüne taktıklarını görüyorduk. [Yüksek doz tespiti halinde] Oradan bir ses gelecekti mutlaka. Ama ölçümlerin ne olduğunu bilmiyorum. Kalem dediğim, dozimetreler... Alarm veriyordu. Ama şimdi yok. . . Derken insanlar da erimeye başladı. Aniden... Bir ay önce bi şeyi yok, sonra ölmüş. Neden? Kanseri... Asitli yerlerde, kömürde çalışanlar, bandın yapıştırma yerinde çalışanlar daha fazla... Havayı soluyor, kimyasallara maruz kalıyor.”

Yatağan Termik Santralında çalışmış aynı kişi, santralda çalıştığı yıllar boyunca işçilerin altı ayda bir akciğer filmlerinin çekilmesiyle yetinildiğini ve sağlık kontrollerinin bununla sınırlı kaldığını belirtiyor: 2011’de emekli oldum. [Emekliliğimin] üç-dört sene öncesinde yılda bir kere tam teşekküllü check-up’tan geçiriliyorduk. Tüm kan testleri yapılıyordu ama önceden yapılmadı tabii.”

iv. Temiz su kaynaklarına erişim sorunları

Yatağan Termik Santralının dolaylı yoldan sebep olduğu bir başka sorunsu, Turgut Köyünün su kaynaklarının üzerinde yaratılan baskı. Köy sakinlerine göre temiz su kaynaklarının zarar görmesinin temel sebebi, köyün zeytinliklerine kadar ulaşan açık ocak kömür madenciliği faaliyetleri. Bu faaliyetler kapsamında yeraltındaki kömürün çıkarılması sırasında yapılan sondajlarda suyun kömür yataklarından uzaklaştırılmaya çalışıldığını ve böylelikle kömürün çıkarılmaya elverişli hale getirildiğini aktaran Turgutlular, özellikle zeytinlikler çevresindeki su kaynaklarının kapasitesinin azaldığını belirtiyor. Bir Turgutlu kömür madenciliği çalışmaları sebebiyle azalan suyu, “Bizim bahçelerin suyu kesildi. Etraftaki çeşmelerin suyu kesildi. Biz burada susuz nereye gideriz? Derindeki suları tahliye ediyorlar” sözleriyle anlatıyor.

Bir Turgutlunun, “Şurada [Camiyi gösteriyor] kaynak suyumuz... Bu termik santrallar [için kömür sağlayan madencilik faaliyetleri] Bağcılar’dan bu tarafa geçtikçe... 2 sene oldu... Suyun aktığı çağlayanlar vardı, yukarıdan özel bakmaya gelirlerdi. Bizim köyümüz ben çocukken Yeşil Turgut diye çağırırlardı” sözleri, madencilik faaliyetlerinin yakınlaşmasıyla değişen durumu özetliyor. Turgut’ta köy meydanındaki camide toplanan kaynak sularındaki azalış da bölge sakinlerini endişelendiriyor: “Caminin suyunun 78 yılda bir defa kesildiğini gördüm. Bağ bahçe sularдық.” Bir başka ifadede, camide toplanan kaynak sularındaki azalış şu şekilde tarif ediliyor: “Caminin suyu kükrederdi ve tüm ovayı sulardı. Bitmez tükenmez bir kaynak vardı. Şimdi her şey kurudu.” Devlet Su İşleri birimlerinin önceki yıllarda ovada sulu tarım yapılması için imkanları araştırdığını ve zeytinlikler çevresinde sondaj çalışmaları yaptığını aktaran Turgutlular, birkaç yıldır azalan suyla ilgili idarenin henüz adım atmadığını kaydediyor.

Turgut’ta su kaynakları üzerinde artan baskının belki de daha ağırı, Kemerköy ve Yeniköy Termik Santralları yakınlarında yer alan Karacahisar Köyünde yaşanıyor. % Şubat 2018’de Karacahisar Köyüne yaptığımız kısa ziyaretten bir gün sonra Karacahisar Köyü Muhtarı Şefik Musluk’tan aldığımız bilgiler, henüz hakkında Çevresel Etki Değerlendirmesi süreci başlamamış ancak projesinin hazırlanmakta olduğu konuşulan bir başka termik santral projesinin Karacahisar yakınlarında inşa edilmesi halinde bölgedeki su baskısının artacağını düşündürüyor:

“Birlik olursak Karacahisar’a kimseyi sokmamaya kararlıyız. Termik santral konusu... Karacahisar’da o dönemi aştık. 2011’de yeni bir termik santral projesi olacağı söylendi. ‘Karacahisar Termik Santrali’ diye... Bunu televizyondan duyduk. ‘İmzalar atılacak’ derken durdurduk, yatıştı şimdi. Ama şu anda kömür sahası diye başladı. Sahalardaki durumu [Yeniköy ve Kemerköy Termik Santralları için kömür çıkarılan açık kömür ocaklarına yapılan saha gezisini kastediyor] gördünüz.

2014 yılı sonunda veya 2015'te, TKİ tekrar sondaj kuyularını açmak için köylüyle toplantı yaptı. Ben muhtardım, 'Arazisine kimse sokmasın' dedik. Tabii beş parmağın beşi bir değil. Biri çıktı izin verdi, 'Biz anlaştık' dedi. Sondaj başladı. Maalesef, Suçıkan kaynak suyumuz vardı. Suçıkan isimli, tarihi bir suyumuz vardı. Yedi tane değirmen çalıştırırdı geçmişte. Maalesef kaynak suyumuz geçen yıl talan edildi, dere yataklarımız kurudu. Ağlayacak durumdayız. Sondaj kuyuları kuruttu. 500 metreyle başladılar, 50 metreye düşürdüler aralığı. 250 metre derinlikte. Suyu kömürün altına çektiler. Zeytinimiz de olmuyor şu anda, zor durumdayız. Aydın DSİ'den gelecekle, bir sürü ekip gelecek. Su kaynağına su Çamköy istikametinden geliyor bizim sular, Güllük Körfezine ve Bodrum'a gidiyor. Bodrum su hattı bağlandığında da azalma olmuştu ama kesilme olmamıştı. Sondaj kuyuları yaptı kesilmeyi."

MUÇEP gönüllüleriye, yeterli kömür rezervine sahip olmayan Yeniköy ve Kemerköy Termik Santralleri için Karacahisar ve Çamköy mevkiilerinde maden işletme ruhsatlarının alınmaya çalışıldığı söylentilerini işaret ederek, bu bölgelerde açık ocak kömür madenciliğine başlanması halinde yerel su kaynakların karşılaşacağı risklerin artabileceğini kaydediyor.

v. Arkeolojik buluntu alanlarına etki ve baskılar

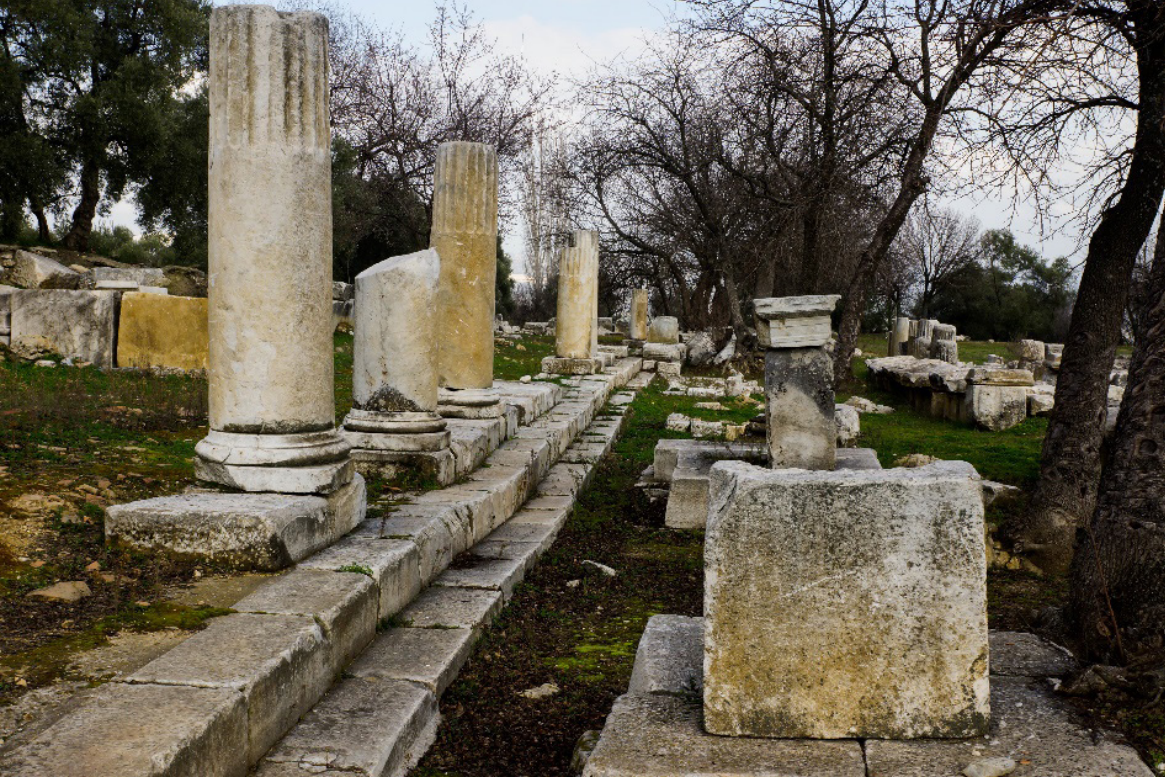
Yatağan Termik Santrali ile santrale kömür sağlayan açık ocak kömür madeniyle aynı bölgeyi paylaşan arkeolojik alanların en önemlileri, Stratonikeia Antik Kenti ile Lagina.

Mermerden inşa edilmiş en büyük kentlerden biri olarak değerlendirilen Stratonikeia Antik Kenti, MÖ 3. yüzyıldan başlayarak, Hellenistik Dönem boyunca Selevkos, Ptolemaios Hanedanı, Makedonyalılar, Rodos ve Roma arasında el değiştirdi. İlerleyen dönemde Anadolu'da Türk uygarlığının başlamasıyla, köy meydanı, Beylikler Dönemi Hamamı, Şaban Ağa Cami, Osmanlı Çeşmesi gibi yapılar da kente eklendi. Zeus Khrysaereon Tapınağına ev sahipliği yapan Stratonikeia, Lagina Hekata Kutsal Alanının bağlı olduğu siyasi merkez niteliğindedir. Yatağan Termik Santralına kömür sağlayan açık ocak kömür madenciliği ruhsat alanı içinde kalan Stratonikeia Antik Kentinin yakınlarındaki Eskişehir Köyü ise madencilik faaliyetleri yüzünden bölgede taşınan ilk köylerden biridir.

Resim 15 – Turgut Köyü yakınlarındaki Lagina’dan bir görünüm (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Stratonikeia Antik Kentinin kutsal alanı niteliğindeki Lagina da yine MÖ 3. yüzyılda kurulmuştur. Antik dönemde, Lagina’da bulunan Hekate kutsal alanında her yıl tanrıçanın doğum günü kutlanır, dört yılda bir düzenlenen şenliklerdeyse Stratonikeia’dan Lagina’ya yürüyüş düzenlenirdi.

Resim 16 – Turgut Köyü yakınlarındaki Lagina'dan bir görünüm (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

İki antik site arasındaki bu yürüyüşlerin düzenlendiği güzergah, bugün yerel halk tarafından “Kral Yolu” olarak anılıyor.

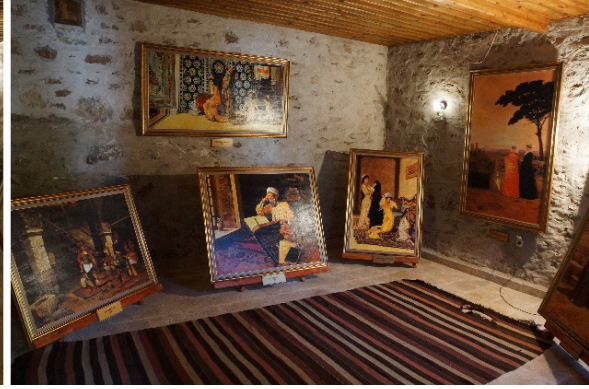
Resim 17 – Turgut Köyü yakınlarındaki Lagina'dan bir görünüm (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Bu bölgede Avrupalı araştırmacıların ardından arkeolojik araştırmalar ve kazıların bir kısmı Osman Hamdi Bey ve Ethem Bey yönetiminde gerçekleştirilmiş, kazılarda bulunan eserler gemilerle taşınarak İstanbul Arkeoloji Müzesine götürülmüştür. Arkeolog, müzeci ve ressam Osman Hamdi Beyin Lagina'da çalıştığı dönemde, Turgut'ta konakladığı kazı evi ise restore edilmiştir.

Resim 18 – Turgut Köyündeki Osman Hamdi Bey Evi (Fotoğraf: Can San).

Ziyaretçilerin rehberlerden bilgi alarak dolaşabildiği iki katlı evin giriş katı Osman Hamdi Bey eserlerinin reproduksiyonlarına ayrılmış, evin ikinci katıysa dönemin koşullarını yansıtacak şekilde aslına uygun olarak dekore edilmiştir.

Resim 19 – Turgut Köyündeki Osman Hamdi Bey Evinin giriş katı (Fotoğraflar: Doğu Eroğlu).

Turgut Köyüne bir kilometreden daha yakın olan Lagina ile eskiden Es-kihişar'ın bulunduğu yerin yakınlarında kurulu Stratonikeia Antik Kenti arasındaki, yani siyasi merkez ile dini merkezi birbirine bağlayan, yerel halkın 'Kral Yolu' diye andığı yol bugün itibarıyla kayıplara karışmış halde. Açık ocak madencilik çalışmalarının en yoğun yapıldığı alan da, Stratonikeia ile Lagina arasındaki yolun bir zamanlar bulunduğu yere rastlıyor.

Turgutlulara göre, Yatağan Termik Santrali için kömür sağlayacak açık ocak kömür madenciliği faaliyetlerinin genişletildiği dönemde, yerel idareler Stratonikeia Antik Kenti ile Lagina arasındaki yolun yok edilmesine seyirci kaldı. Hatta yerel idare, bu yolun madencilik faaliyetleri için yıkılmasına ses çıkarmadığı gibi, daha uzun bir "Kutsal Yol" inşaatına başlayacaklarını kamuoyuna ilan etti.

Muğla Valiliğinin başını çektiği proje girişimi, aslı yaklaşık yedi buçuk kilometre uzunluğunda olan, yerel halkça "Kral Yolu" olarak anılan, maden tarafından yutulmuş güzergahın yerine, 30 kilometrelik yeni bir yol inşa edilmesini öngörüyordu. Valilik tarafından "Kültür Yolu" adı verilen proje birkaç etapta oluşacak, Stratonikeia Antik Kenti ile Lagina arasındaki etap 17 kilometre uzunluğa sahip olacak, yol projesinin kalan 13 kilometrelik kısmı ise başka tarihi varlıkları kapsayacaktı.

Muğla Valiliğinin verdiği bilgilere dayanan bir başka haberde Valilik de iki antik site arasındaki yolun önemine atıf yapıyordu: "Stratonikeia ören yerinden Turgut Beldesi Lagina Ören yerine kadar devam eden alan ise Kutsal Yol olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın temelinde yatan ise Lagina ile Stratonikeia ören yeri arasında bulunan yolun antik dönemde de kutsal yol olarak bilinmesidir. Kutsallığı ise Lagina'nın ay tanrıçası Hekate için

inşa edilmiş bir kutsal alan olmasından ileri gelmektedir.”¹²

Dönemin Muğla Valisi Fatih Şahin ise Haziran 2012’de verdiği bir demeçte, projeye ilgili şunları anlatıyordu:

“Proje kapsamında, bir milyar yıllık geçmişi olan taşların bulunduğu Gökbel Vadisi de tanıtılacak. Bu alan, Muğla’nın kültürel zenginliğinin tanıtımı bakımından önemli bir bölge. . . Kültür Yolu Projesi, Muğla Valiliği tarafından geçmiş yıllarda restore ettirilen Belen Kahvesinden başlıyor ve Yatağan’daki Lagina Antik Kentinde bitiyor. Proje için bugüne kadar yaklaşık 100 bin lira harcandı. Kültür Yolu Projesinin amacı, Muğla’nın bugüne kadar tanıtılamamış kültürel zenginliklerini tanıtmak. Bu tür projeler ile turizmi çeşitlendirmeyi ve turizm sezonu da uzatmayı hedefliyoruz.”¹³

Muğla Valiliğinin 2012’de basına verdiği bilgiye göre, projenin hazırlık safhası için yaklaşık 100 bin lira harcandı. Ancak gerçek “Kral Yolunun” maden tarafından yutulmasının ardından önerilen “Kültür Yolu” projesi bugüne dek uygulamaya konmadı.

Turgut Köyü sakinleri, Yatağan termik Santralına kömür sağlayan açık ocak kömür havzasında yüzeye çıkan tarihi eserlerin Muğla Müze Müdürlüğü ve maden şirketlerinin girişimleriyle, buldukları yerlerden taşıyıp belirli bir alanda toplandığını, maden alanı içinde tarihi eserler bulunsa dahi ek arkeolojik çalışmaların gerçekleştirilmediğini ifade ediyor. Turgutlulara göre, Stratonikeia Antik Kenti ve Lagina’da kısıtlı alanlar 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilerek mesele çözümlenmeye çalışılıyor; Turgut sakinleri maden ruhsat alanlarında kalan diğer bölgelerde ne bulunursa bulunsun taşındığını, hiçbir arkeolojik buluntunun maden faaliyetlerini önlemediğini aktarıyor.

12 <https://web.archive.org/web/20180425142648/https://www.haberler.com/mugla-kultur-yolu-projesi-3685532-haber/>, Erişim tarihi: 23.04.2018.

13 <https://web.archive.org/web/20120609073402/https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2012/06/05/ kultur -yolu-projesi-tamamlandi>, Erişim tarihi: 23.04.2018.

Resim 20 – Muğla Müze Müdürlüğünün yaptığı kazı çalışmasıyla bulunduğu yerden sökülen mezarlardan birinin geride bıraktığı çukur. Çukurun şeklinden mezardan dairesel cisimlerin de çıkarıldığı anlaşılıyor (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Bu iddiaların en büyük kanıtıysa, “93 parsel” olarak anılan zeytinlikler ile açık ocak kömür madenciliği faaliyetleri arasında kalan bir açıklıkta yer alan mezarların geçtiğimiz yıl Muğla Müze Müdürlüğü tarafından apar topar kazılarak bölgeden götürülmesi ve kendi uygun gördükleri bir alanda muhafaza altına alınması.

Resim 21 – Muğla Müze Müdürlüğü'nün yaptığı kazı çalışmasıyla mezarlar götürüldükten sonra alanın görünümü. Turgutluların '93 parsel' olarak andığı zeytinlikler de mezarların bulunduğu alanın arkasında görülebiliyor (Fotoğraf: Doğu Eroğlu).

Turgutlular, “çocuk mezarları” olarak bildikleri mezar benzeri yaklaşık 100 adet büyük objenin zeytinliklerin yanında bulunduğunu, açık kömür madeni ocağının ilerleyişinin ardından bu mezarların bulunduğu arazinin maden ile zeytinlikler arasında kaldığını aktarıyor. 2017’de Muğla Müze Müdürlüğü tarafından hızla gerçekleştirilen kazı ve nakil çalışmaları sonrasında bölgede bu arkeolojik buluntulardan bir tane bile kalmadı. Turgutlu zeytin üreticilerine göre mezarların bölgeden uzaklaştırılmasının sebebi, arkeolojik buluntuların madenin ilerleyişini durdurmasının önüne geçmek. Kazı yapılmış alanı birlikte gezdiğimiz bir Turgutlu, mezarların sökülüp götürülmesi hakkında şöyle konuşuyor: “Şu kazdıkları yerler, çocuk mezarları, küp mezarlar... Antik kentler çıkıyor... Arkeologlar alıyor, ‘Taşınıyor’ diyorlar ama yazık değil mi? Turistler gelse de bu binlerce yıllık mezarları olduğu yerde görse daha iyi değil miydi?”

HUKUKİ

DEĞERLENDİRMELER¹⁴

Anayasanın 56. maddesiyle korunan “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” ilkesinin ihlali, temel hak ihlallerini beraberinde getirmektedir. Bu hak ihlalleri “savunmasız gruplar” olarak da adlandırılan kadınları, çocukları-gençleri, engellileri, yaşlıları öncelikli olarak etkilemektedir.

Muğla'nın Yatağan ve Milas ilçelerinde termik santrallerden kaynaklanan çevre hakkı ihlalinin yarattığı temel hak ihlallerini, yurttaşların tanıklıkları, saha gözlemleri, elimizde bulunan mevcut bilgi ve belgelere dayanarak geliştirmiş bulunmaktayız. Hak ihlalleri başlıklarının altında ulusal ve uluslararası mevzuat dayanaklarına da yer vermeye çalışacağız.

Yaşam Hakkı

“70'ten beri buradayım. Bahçecilik de yaptım. O zamanlar her şey çok kolay ve verimliydi. Şimdi, küçücük bir bahçem var ve oradaki çiçekler bile yanıyor. Nefes darlığı başladı. Bazı günler, hava soluk alınamayacak kadar kirli olduğu için camı-kapıyı kapayıp eve kapanıyoruz.”

“Annem buranın havasından KOAH hastası oldu. Son günlerinde, artık dışarı bile çıkamaz haldeydi.”

“80'li yıllara kadar yediğimiz, içtiğimiz, ektiğimiz, biçtiğimiz temizdi. Bu santraller ve kömür yüzünden, başta biz olmak üzere tüm ülke zarar görüyor. Filtre var diyorlar; ama gündüz sadece. Gece 12'den sonra filtre falan yok. Zeytinlerimizin çiçekleri yanıyor. Termik santraller bugüne kadarki tüm siyasetçilerin hatası, aslında. Ne zamanki Dalaman'a havalanı yaptılar, santralleri de getirip başımıza bıraktılar...”

“Termik santraller öncesi tütün ekerdik ve çok kaliteliydi. Sonra, termik santrallerle, beneklenmeler başladı; kalite düştü. Bu da bahane oldu ki tütün ekimi kaldırıldı. Cami altı suyumuz vardı; aşağı doğru gider tüm bahçeleri sulardı; kesildi. Akciğer ve gırtlak kanseri yaygınlaştı.”

14. Başlık gruplandırmasında İnsan Hakları ve Çevre-Fatma Zohra Ksentini tarafından yazılan rapordan yararlanılmıştır.

*“Milas’ta Yeniköy 85’ten, Kemerköy ise 87’den beri aktif. İnşaatında, maa-
lesef, ben de çalışmıştım. O zamanlar bize bunlar iyi gösteriliyordu. Şimdi
gerçek anlaşıldı ve rağbet görmüyor.”*

Bilimsel raporlar, ulusal ve uluslararası yargı kararları ile yukarıda bir kıs-
mına yer verdiğimiz halk anlatımlarına göre 40 yılı aşkın süredir işletilen
termik santrallerden kaynaklı olarak bölge halkında, solunum yolu hasta-
lıkları ve kanser vakalarının yaygın olarak görülmesi, halkın yaşam alan-
larının ve geçim kaynaklarının yok edilmesi Muğla bölgesinde bulunan
termik santrallerin başta halkın sağlık hakkı olmak üzere sağlıklı çevrede
yaşama hakkının, beslenme, barınma gibi temel haklarının ihlal edildiğini
göstermektedir. Ciddi boyutlara varan bu hak ihlalleri yaşama hakkının da
ihlal edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Halk anlatımlarına göre, termik santrallerden kaynaklı hava kirliliği ne-
ticesinde bölgede solunum yolu rahatsızlıklarında artış olduğu, akciğer
ve gırtlak kanserinin yaygın ölüm nedeni olduğu, bölge halkında cilt so-
runlarının yaygınlaştığı tespit edilmiştir. Yöre halkı tarafından ekibimize
hava kirliliğinden kaynaklı olarak asit yağmurları görüldüğü, tütün ve zey-
tin gibi bölgenin ekonomik geçim kaynağı olan ürünlerde asit nedeniyle
yanmalar gözlemlendiği, santral ve açık kömür ocakları faaliyetlerinden
kaynaklı tozlanmalar nedeniyle tarımsal üretimde verimin düşük olduğu
ve bu düşüklük nedeniyle de bölge halkına santrallerde çalışmaktan başka
seçenek bırakılmadığı, santrallerde çalışanların da bir süre sonra hastalığa
yakalandığı aktarılmıştır. Halk, devletin bu konuda halk sağlığını hiçe say-
dığını gerekli denetimleri yapmadığını ifade etmektedir.

Anayasanın 17. ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 2. maddesine
göre, herkes yaşama hakkına sahiptir. Yaşam hakkı, mutlak bir haktır. Di-
ğer bir deyişle doğuştan gelir ve hiçbir şekilde devredilemez, kişinin elin-
den alınmaz. Söz konusu düzenlemelerle birlikte yaşam hakkı devletlere,
herkesin yaşam hakkını koruma yükümlülüğünü getirmiştir.

AİHS’in 2. maddesi yaşam hakkını tehlikeye atan ya da ortadan kaldıran
çevre sorunları ve tehlikeli endüstriyel faaliyetlere karşı da koruma ge-
tirmektedir¹⁵ (Örnek: Öneriyıldız v. Türkiye, B. No. 48939/99, 30.II.2004).
Zira çevreye yönelen saldırıların büyük çoğunluğu yaşam koşullarında bo-
zulmaya neden olur ve bu saldırılar doğrudan ya da dolaylı olarak ölümler-
e sebep olmadıkları zamanlarda da canlıların hayatta kalmaları açısından
büyük risk oluştururlar¹⁶.

Anayasanın 56. maddesine göre, herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede ya-
şama hakkına sahiptir ve çevre sağlığını korumak ve kirliliği önlemek dev-

¹⁵ İnceoğlu, Sibel, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, Beta Basım, Ekim 2013, İstan-
bul, s. 116

¹⁶ Ksentini, s. 56

letin ödevidir. Yine Anayasanın 48. maddesine göre devlet, özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini sağlamakla yükümlüdür, bunun için gerekli tedbirleri almakla ödevlidir.

Devletin yaşamı koruma yükümlülüğü kapsamında devletlerin yaşamı risk altında olan kişileri korunması ile ilgili etkin ve gerekli önlemleri alması beklenmektedir. Bu bağlamda devletin, yaşam hakkını korumak için etkili bir yasal ve idari çerçeve kabul etme yükümlülüğü söz konusudur.

Genel Açıklamasında İnsan Hakları Komitesine göre yaşam hakkı, halkın hayatını tehdit eden olağanüstü durumlarda dahi derogasyonun yasaklandığı en önemli haktır ve dar bir çerçevede yorumlanmaması gerekmektedir. Bu hakkın korunması ve devletlerin müsbet tedbirler almasını gerektirir (CCPR/C(21/Rev.I,pp.4-5).¹⁷ Bu kapsamda bilimsel raporlar, ulusal ve uluslararası yargı kararlarıyla ortaya konulan Muğla ilinde yaşanan sağlık sorunlarının ve çevresel kirliliğin azaltılması için devlet tarafından etkili tedbirler alınmamıştır. Yargı kararları tanınmaksızın Bakanlar Kurulu kararı yoluyla santrallerin faaliyetlerine devam etmesi devlet tarafından bu konuda ihmalin olduğunun ve yaşam hakkının ihlal edildiğinin açık göstergesidir. Bunun yanı sıra ÇED Yönetmeliği Geçici-2 maddesi kapsamında değerlendirilmemesi gerekirken Kemerköy Termik Santralının ÇED muafiyetinin bulunmaktadır. Ayrıca üç santral için de modernizasyon ve teknoloji değişikliği süreci yürütülmesine rağmen gerek özelleştirme sürecinde gerek sonrasında çevresel etki değerlendirmesi yapılmamıştır. Diğer bir ifadeyle, Muğla halkına ağır hak ihlalleri yaşatan ve yaşatması muhtemel bu santrallerin etkileri incelenmemiştir.

Ekleme gerekir ki AİHM'e göre ölüm olayı özel hukuk kişilerince gerçekleştirilmiş olsa dahi devletlerin yine de söz konusu ölümden sorumluluğu gündeme gelmektedir.

Tanık ifadeleri, gözlemlerimiz, bilimsel raporlar, yargı kararları ve içtihatlar, Muğla ilinde faaliyetlerine devam eden üç termik santralın bölge halkının yaşam hakkını ihlal ettiğini göstermektedir.

Çevre Hakkı

Muğla ilinde yaşanan çevresel kirlilik halkın çevre hakkını ihlal etmektedir. Ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, yüksek orandaki hava kirliliği halkı hasta etmekte ve ölümlere neden olmakta, besinler ve su kaynakları termik santrallerin faaliyetlerinden dolayı kirlenmekte, kömür çıkarma faaliyeti nedeniyle halk gürültü kirliliğine maruz kalmakta, kültürel ve

17 a.g.e

tarihi değerler kısacası halkın hafızaları yok edilmekte, bunun yanı sıra halk yaşıdığı çevreden, evlerinden ve mülklerinden koparılmaktadırlar. Ciddi seviyedeki bu kirlilikten kaynaklı yaşanan tüm bu durumlar özel ve aile hayatına saygı hakkı bağlamında çevre hakkının ve konut hakkının ihlal edildiğini göstermektedir. Bu nedenlerle halk tarafından yapılan bilgi edinmelere ve idari başvurulara ya yetersiz cevaplar verilmiş yahut hiç cevap verilmemiştir. Ayrıca santrallerin çevresel etki değerlendirmesinden muaf tutulmuş olması ve bu muafiyetin özelleştirme süreci sonrasında teknoloji değişikliği ve modernizasyon sürecine rağmen çevresel etki değerlendirmesine tabi tutulmaması nedeniyle halkın katılımı süreci işletilmemiş, halkın yaşam alanlarının yakınında faaliyet gösteren kirlilik yayan bu tesisler hakkında bilgi sahibi olması engellenmiştir.

Anayasanın 56. maddesine göre, herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir ve çevre sağlığını korumak ve kirliliği önlemek devletin ödevidir. Çevre Kanununun “İlkeler” başlıklı 3. maddesine göre çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkelerin başında başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile görevli olup bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdür. Kanunun “Kirlitenin Sorumluluğu” başlıklı 28 maddesine göre “Çevreyi kirlitenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar.”

Çevresel kirlilik karşısında devletin gerekli denetimleri yapması, etkin ve gerekli önlemleri alması ve etkili bir yasal ve idari çerçeve kabul etme yükümlülüğü vardır. Nitekim *Dubetska ve Diğerleri v. Ukrayna* kararında, evlerinin yakınında faaliyet gösteren bir kömür madeninin ve fabrikanın kendilerinde sağlık sorunlarına yol açtığından ve evlerine ve çevrelerine verdiği zarardan şikayetçi olan başvurucuların başvurusuna ilişkin AİHM, madenin ve fabrikanın başvuranların sağlık sorunlarında ve evlerinin gördüğü zararda payı olduğu ve çevrede meydana gelen kirlilik nedeniyle evlerinin değerinin çok düşmesi sonucunda başka yere taşınacak mali imkanlarının kalmadığı, yetkililer madenin ve fabrikanın çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin farkında olmalarına rağmen başvuranları başka bir yerde iskan etmediği ya da kirliliği evleri sanayi tesislerine yakın olan kimselere zarar vermeyecek seviyelere düşürecek farklı bir çözüm getirmediğinden bahisle sözleşmenin 8. maddesinin ihlal edildiği kararını vermiştir. AİHM ihlal kararının yanı sıra Ukrayna Hükümetinin başvuranların durumunu düzeltecek uygun tedbirleri almakla yükümlü olduğuna karar

vermiştir.¹⁸

Çevresel kirlilik ister doğrudan devletin eylem ve işlemlerinden isterse de özel sektörün gereği gibi düzenleyememesinden kaynaklansın, devletin sorumluluğu söz konusudur.

Tüm bu bilgiler ışığında halkın ve gelecek kuşakların çevre hakkı tüm boyutlarıyla ihlal edilmiştir ve ihlal hâlâ devam etmektedir.

Sağlık Hakkı

*“72’de evlendim. Termik santralden önce, azıcık bir yerde patlıcan-biber eksek hem kendimize hem herkese yeterdi. Cami altı suyumuz hepimizin bahçesini sulardı. Muğla’da çağlayan yoktur; ama bizim köyümüzün arkasında 2 tane vardı. Köyümüzün insanı çok iyidir. Burası “Yeşil Turgut” diye anılırdı. Eskiden buranın pazarı Yatağan’dan daha iyiydi. İnsanlar 2 günlüğüne Pazar yapmak için gelirdi. Tek bir ağaçtan çuvallarca zeytin alırdık. Şimdi ise zeytin marazlı ve çok seyrek. **Astım bronşit hastası oldum. Zaman zaman bacalardan kırmızı bir duman salıyorlar. Bile isteye bizi zehirliyorlar.**”*

*“Kül barajından da bahsetmek gerek. **Tüm deşarj suyu orada toplanıyor ve zemin kireç taşı olduğundan yer altı suyuna karışıyor.** İçinde radyoaktif madde olduğu için gölün rengi turkuaz ve ne içinde ne etrafında yosun bile bitmiyor.”*

“Sürekli dinamit patlattıklarından gürültü içinde yaşıyoruz. Her yer sallanıyor ve evlerimizde derin çatlaklar oluştu. Şikâyet ediyoruz. Geçen gün bir grup geldi ve fotoğraflar çektiler. İç İşleri Bakanlığından olduklarını söylediler; ama neden geldiklerini açıklamadılar. Belki kadastro veya adrese dayalı nüfus tespiti falandır dedik; ama hiçbir şeyden emin değiliz.”

Muğla Milas bölgesinde bulunan Kemerköy ve Yeniköy Termik Santralleri ile Yatağan bölgesinde bulunan Yatağan Termik Santral işletmesinin külünün depolanmasından kaynaklanan sorunlar, radyasyon ve ağır metal sorunları, açık kömür işletmesinin yarattığı sorunlar, kömürün kamyonlar aracılığıyla naklinden kaynaklanan sorunlar, su sorunu, kükürdün geri kazanılması ve hava kirliliği sorunları sağlık hakkını doğrudan ihlal eder niteliktedir.

Hava kirliliği, toprak ve su kirliliği ile gürültü kirliliği sağlık hakkını doğrudan ihlal ederken; toprak ve su kirliliği aynı zamanda besin zinciri yoluyla da sağlık hakkının ihlaline sebep olmaktadır.

¹⁸ https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Environment_TUR.pdf

2000 yılında Türk Tabipleri Birliği tarafından hazırlanan Yatağan'da Hava Kirliliğinin Değerlendirilmesi raporunda¹⁹, Aydın İdare Mahkemesinde Yeniköy²⁰ ve Yatağan Termik Santrali²¹ için ayrı ayrı görülen davalarda sunulan bilirkişi raporunda bölgede faaliyet kaynaklı hava kirliliğinin olduğu, sınır değerlerin aşıldığı belirtilmiştir. Yine Raporumuzun ilk bölümlerinde yer verdiğimiz tanık ifadelerinde de asit yağmurlarından, gece ve sabaha karşı yağın kül tozlarından ve hava kirliliğinden bahsedilmiştir.

Hava kirliliğini sağlık etkisi bakımından öncelikle; bebekler ve gelişme çağındaki çocuklar, gebe ve emzikli kadınları, yaşlıları, kronik solunum ve dolaşım sistemi hastalığı olanlar, endüstriyel işletmelerde çalışanlar, sigara kullananlar, düşük sosyoekonomik grup içinde yer alanlar için sonuç doğurduğu ve doğuracağı söylenmelidir.²²

Hava kirliliğiyle birlikte solunum fonksiyonlarında bozulma, solunum sistemi hastalıklarında artış, kronik solunum sistemi hastalığı olan kişilerin hastalıklarının alevlenmesinde artış, kanser insidansında artış, erken ölüm insidansında artış olmaktadır.²³

Tanık ifadelerinde solunum fonksiyonu hastalıkları ve kanser hastalıklarındaki artışa özellikle değinilmiştir. Türk Tabipleri Birliği Raporunda; *"1990-93, 1999 yılları kirlilik düzeyleri karşılaştırıldığında daha yüksek değerler gözlenen Yatağan da hastaneye yatış nedenleri arasında solunum sistemi hastalıklarının oranı % 28.2 iken Muğla'da % 13.8 ile daha düşüktür. Bu oran yalnızca bronşit, amfizem, astım için hesaplandığında da benzer farklılıklar görülmektedir. Her ne kadar eldeki kirlilik ve sağlık sorunları ile ilgili veriler aynı yılları içermiyorsa da sorunun boyutu hakkında kabaca fikir vermektedir."*²⁴

Yine saha gezilerinde gözlemlenen yerleşim yerlerine santral yakınlığının yarattığı gürültü kirliliği bir sağlık hakkı ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır. Kömürün kamyonlar aracılığıyla nakli sırasında ve akşam ve gece saatlerinde yapılan patlatmalar sebebiyle ortaya çıkan gürültü yurttaşların özel ve aile yaşamını etkilemekte ve huzur hakkını elinden almaktadır. Bölgedeki yurttaşlar için evlerinin her an yıkılacağı kaygısı taşımalarına sebep olmaktadır.

Kül atıkları yeraltı suları aracılığıyla torağa karışmaktadır. Tarım ürünlerine etki etmektedir. Hava kirliliği, radyasyon kirliliği ve cami altındaki

19 Türk Tabipleri Birliği Yatağan'da Hava Kirliliğinin Değerlendirilmesi Raporu, 2000, <http://www.ttb.org.tr/eweb/yatagan/>, Erişim tarihi: 29.03.2018

20 Aydın İdare Mahkemesi 1994/1062 E

21 Aydın İdare Mahkemesi 1993/830 E

22 Türk Tabipleri Birliği Yatağan'da Hava Kirliliğinin Değerlendirilmesi Raporu, 2000, s. 11, <http://www.ttb.org.tr/eweb/yatagan/>, Erişim tarihi: 29.03.2018

23 a.g.e, s. 12

24 a.g.e, s. 12

suyun tükenmiş olması da tarım ürünlerinin verimsizliğine sebep olmakta ve sağlıklı besin elde etmeye engel olmaktadır. Tarım ürünlerinin verimsiz oluşu kendi ektiğiyle beslenenlerin sağlıklı gıdaya erişimini de kısıtlamaktadır. Bölgede turuncu, zeytin ve tütün ağırlıklı olarak yetişmektedir. Meyve ve sebze ürünlerinde ağır metal riski bulunmasına rağmen bu ürünler tüketilmektedir. Bu durum ise besin zinciri yoluyla sağlık hakkını ihlal eder niteliktedir.

Yine tanık ifadelerinde Yatağan Termik Santralında çalışan yurttaşların birçoğunun kansere yakalandığı ifade edilmiştir.

Ulusal ve uluslararası hukuk kaynaklarında sağlık terimi yalnızca hasta olmama durumunu değil; aynı zamanda “*bedensel, zihinsel ve sosyal olarak tam bir iyilik halini*” ifade ettiği kabul edilmiştir. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü Anayasası ve 1978 Alma-Ata Bildirgesi, sağlığı “yalnızca hasta ya da sakat olmama değil, fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamda tam bir iyi olma hali” olarak tanımlamaktadır.

Sağlık hakkıyla korunan değer olan sağlık, yalnızca bozulduğu zaman düzeltilmesine yönelik hizmetin sunulmasını gerektiren bir değer değildir. Bilakis o aynı zamanda, tıpkı vücut bütünlüğü gibi, saygı gösterilmesi ve korunması gereken bir değerdir. Kişinin sağlığa zararlı faaliyetten korunması örneği bu kapsamda düşünülebilir. Burada söz konusu olan kişinin sağlıklı olması için bazı hizmetlerin sunulması değil, onun hâlihazırdaki sağlığını bozucu etkisi açık olan bir faaliyetin devlet eliyle yapılmaması yahut üçüncü kişiler eliyle yapılmasının önlenmesidir.

Avrupa Sosyal Şartı Birinci Bölümünde yer alan 11. maddesinde, “herkesin ulaşılabilir en yüksek sağlık düzeyinden yararlanmasını mümkün kılan her türlü önlemlerden faydalanma hakkına sahip” olduğunu belirttiikten sonra, İkinci Bölümünde yer alan ve “sağlığın korunması hakkı” başlığını taşıyan 11. Maddesinde, taraf devletlerin bazı ödevlerini özellikle belirtmektedir:²⁵

“Akit Taraflar, sağlığın korunması hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere ya doğrudan veya kamusal veya özel örgütlerle işbirliği içinde, diğer önlemlerin yanı sıra,

1-Sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmak;

2-Sağlığı geliştirmek ve sağlık konularında kişisel sorumluluğu artırmak üzere eğitim danışma

kolaylıkları sağlamak;

25 Özgür Temiz, Türk Hukukunda Bir Temel Hak Olarak Sağlık Hakkı, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 69, No.1, 2014, s.165-188

3-Salgın hastalıklar ile yerleşik mevzii ve başka hastalıkları olabil-
diğince önlemek üzere

tasarlanmış uygun önlemler almayı taahhüt ederler.”

Yine Anayasanın 20/a; **Özel hayatın gizliliği başlıklı 20. maddesinde de,**

MADDE 20. – Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösteril-
mesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine
dokunulamaz. (Mülga cümle: 3.10.2001-4709/5 md.)

(Değişik: 3.10.2001-4709/5 md.) Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlen-
mesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başka-
larının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçı-
na bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu
sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla
yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel
kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin
kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim,
kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el
koyma kendiliğinden kalkar.”

şeklinde düzenleme yapılmıştır. Anayasanın Sağlık hizmetleri ve çevrenin
korunması başlıklı 56. maddesinde ise “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede
yaşama hakkına sahiptir” ifadesi yer almaktadır.

Çevre bağlamında, sağlık hakkı, yeterli sağlık koşullarına sahip olma hak-
kını da içeren, doğal tehlikelere karşı korunma ve kirlilikten kurtulma an-
lamına gelmektedir. Çevre ve insan sağlığı arasındaki bağlantı, doğrudan
bir şekilde ya da yeterli yaşam koşullarına sahip olma hakkına dair genel
ifadenin içerisinde, uluslararası ve ulusal belgelere tekrar tekrar yansı-
mıştır, BM İnsan Çevresi Bildirgesi (Stockholm,1972), İlke 1. Çevre hakkını
savunurken, var olan hükümler bunu sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı
açısından ifade etmektedirler. Çevrenin bu niteliği genellikle, çevrenin
sağlıklı olması gerektiği ekolojik dengeyi ve sürdürülebilirliği engelleyen
hastalıklardan uzak olmak ve sağlıklı bir yaşama olanak veren nitelikleri
bulundurması gerektiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Ayrıca çevresel sorunlar, insan sağlığını hem sanayileşmiş hem de geliş-
mekte olan ülkelerde olumsuz olarak etkilemektedir. Fakat nispeten yok-
sul ve dezavantajlı azınlıklar, olumsuz çevresel şartlardan en fazla zararı
görmektedirler. Yöre haklarının çevreleriyle ilgili bilgi eksikliği, yetersiz
altyapı, yetersiz sosyal güvenlik sistemleri ve bu tür hizmetlere erişiminin

yetersizliği, bu durumu daha da şiddetlendirmektedir.²⁶

Yatağan Termik Santrali ve Milas İlçesinde bulunan Kemerköy ve Yeniköy Termik Santrallerinin yarattığı kirliliğin sağlık hakkını ihlal ettiği açıktır. Türk Tabipleri Birliği Raporuna, mahkeme bilirkişi raporlarına rağmen idare tarafından bölgede herhangi bir sağlık tedbiri alınmamış, yurttaşlar için sağlık taramaları yapılmamıştır. Sağlık hakkının diğer bir ayağı olan, -negatif yükümlülük- olarak nitelendirdiğimiz devletin sağlığı bozucu faaliyetlere izin vermemesi ya da sağlığı bozduğuna ilişkin güçlü iddiaların varlığı halinde bilimsel doğruluk sağlanıncaya kadar faaliyetin durdurulması görevi devlet tarafından yerine getirilmemiştir.

Bölgedeki hava kirliliğinin sınır değerleri aşmasının sonucunda partiküler maddenin insan sağlığında yarattığı etkiler her ne kadar ITB Raporunda bilimsel olarak açıklığa kavuşturulmuş olsa da idare tüm bu tespitlere rağmen faaliyetin sağlığı bozucu etkisine ilişkin net bir bilgi olmadığı iddiasında idiyse, gerekli tespitleri ve incelemeleri yaptırmalıydı. Ancak bölge tabiri caizse kendi haline terk edilmiştir. 1993 ve 1994 yılında Aydın İdare Mahkemesinde açılan davaların kazanılmasının ardından mahkeme kararının uygulanmaması sebebiyle AİHM'e yapılan başvuruların kabul edilmesiyle birlikte fabrikanın kapatılması ya da filtre takılmasına ilişkin yargı kararına uyulması kararına rağmen filtre çok sonra takılmıştır. Ayrıca hukuka uygun yargın kararının yıllarca uygulanmamış olması ise o süre zarfında yaşanan hak ihlallerinin de devam etmesine sebep olmuştur.

Sağlık hakkına ilişkin özellikle yaşam kalitesine de değinmek gerekir. Bölgede kaybolan ormanlık alana ilişkin düzenlenen raporda "Yatağan'da fabrika yerinin seçiminde orman sağlığı düşünülmemiştir" denilmiştir. Ormanlık alanın yok oluşu ve yeni yapılan ağaçlandırmanın aynı sonucu vermeyecek olması, ormanlık alanın yarattığı olumlu sağlık etkisini de ortadan kaldırmıştır. Gittikçe şehirleşen bölgeler için ormanlık alanların varlığı yaşam kalitesinin ve sağlıklı yaşamın vazgeçilmez parçasıdır.

İnter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu, yağmur ormanlarındaki yol yapım çalışmaları nedeniyle yayılan hastalıkların ve olumsuz çevresel etkilerin sonucunda, yerli halkların sağlık ve refah haklarının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır (Dava No. 7615, 5 Mart 1985, İnter –Amerikan İnsan Hakları Komisyonu Yıllık Raporu, 1984-1985 -OEA/Ser.L.V/II/66).²⁷

Yaşanan tüm bu süreçler, tanık ifadeleri, gözlemler ve bilgi-belgeler ise sağlıklı yaşam kalitesinin ciddi biçimde düştüğünü, sağlıklı bir çevrede yaşam hakkının ve sağlık hakkının ihlal edildiğini göstermektedir.

26 Fatma Zohra Ksentini, İnsan Hakları ve Çevre, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, 6 Temmuz 1994, s. 57-60

27 a.g.e, s. 58

Beslenme Hakkı

“Sondajlar esnasında, yer altı suları kömürün altına itildi. “Su çıkan” denen ve 7 değirmen döndüren kaynağımız kurudu. Çamköy’den gelen suyumuz, aynı zamanda Bodrum, Güllük ve Milas Havaalanına da su sağlıyor. Komşu köyümüz İkizköy’ün yarısı boşaldı; yarısı da yer arıyor.”

“Ben 72’de evlendim. Termik santralden önce, azıcık bir yerde patlıcan-biber eksek hem kendimize hem herkese yeterdi. Cami altı suyumuz hepimizin bahçesini sulardı. Muğla’da çağlayan yoktur; ama bizim köyümüzün arkasında 2 tane vardı. Köyümüzün insanı çok iyidir. Burası “Yeşil Turgut” diye anılırdı. Eskiden buranın pazarı Yatağan’dan daha iyiydi. İnsanlar 2 günlüğüne Pazar yapmak için gelirdi. Tek bir ağaçtan çuval-larca zeytin alırdık.”

“3-4 yıldan fazla bir zamandır hiç zeytin olmuyor. Abimin de benim de zeytin bahçemiz var; ama verim yok. Ağacın ciğeri yaprakları. Yaprakları zarar görüp sarardıkça, kurudukça ağaç var gücüyle yeni yaprak yapıp soluk almayı sürdürmek; yani, yaşamak için savaş veriyor. Tüm gücünü buna harcadığı için de meyve veremiyor.”

“Ovayı delik deşik ettiler. Çok sondaj yapıldı. Uranyum dâhil her şeyi aradılar. DSİ de gelip sulu tarım için su kaynağı aradı. 90’larda zeytin verimi düşünce termik santrale davalar açıldı ve tazminatlar alındı. Ama sonradan bu otomatige bağlanmış gibi, sanki şirket sus payı ödüyormuş gibi bir hal aldı.”

Tarım ürünlerindeki azalma, üretilen gıdaya kirliliğin etkisiyle ucuz ve temiz gıdaya erişimin kısıtlanmasına sebep olmuştur. Yeterli yaşam standardına sahip olma hakkının uluslararası boyuttaki ifadeleri -İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinde belirtilenler dahil olmak üzere- beslenme hakkının sağlık hakkının önemli bir parçası olduğunu kabul etmektedirler. Güvenli ve sağlıklı beslenme ayrılmaz bir biçimde sağlıklı ve temiz bir çevreyle ilişkilidir ve çevreyle uyumlu ve toplumsal olarak sürdürülebilir kalkınmayla bağlantılıdır. Beslenme hakkı sağlık hakkını da ihlal eder niteliktedir.²⁸

Beslenme hakkı gıda üretiminin sürdürülmesine, kişinin sağlıklı gıdaya erişimine ve gıdanın var olmasına, bireyin gıdayı sağlayacak gelire sahip olmasına bağlıdır.²⁹ Muğla bölgesinde yok olan tarım alanları, sağlıksız gıda üretimi, kendi ürettiğini tüketen köylünün paket sağlıklı gıdaya erişiminin gelir dağılımı bakımından herkes için mümkün olmaması ve çevre hakkı ihlalinin gıda üretiminin sürdürülebilirliğini engellemesi beslenme hakkını açıkça ihlal eder.

²⁸ Fatma Zohra Ksentini, İnsan Hakları ve Çevre, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, 6 Temmuz 1994, s. 60-61

²⁹ Gıda Hakkı 19-20 Ekim 2017 Sempozyum, Ankara, 10 Ekim 2008, s. 32

Barınma ve Konut Hakkı

“Köyün üstünde bir nükleer bomba atın. Ancak köy halkı öldükten sonra kazabilirsiniz. Halkın psikolojisini bozarak yavaş yavaş öldürmeye gerek yok. Günahıtan korkuyorsanız bunu yapın önce. Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste. Benim gözümün yaşı hiç kurumuyor köyümün yok olacağını düşünmek bile istemiyorum. Köyümüzün altını kazdıqça içme suları da yok oluyor. Suyu kesilen köyde oturulur mu? Sesimize kulak verin.”

“Su çıkan denen ve 7 değirmen döndüren kaynağımız kurudu. Çamköy’den gelen suyumuz, aynı zamanda Bodrum, Güllük ve Milas Havaalanına da su sağlıyor. Komşu köyümüz İkizköy’ün yarısı boşaldı; yarısı da yer arıyor.”

Muğla ilinde faaliyet gösteren bu termik santraller, bölgede bulunan linyit kömürünü kullanmaktadır. Kömür ocakları açık olarak işletilmektedir. Termik santral ve açık kömür ocağı işletmeciliğinden kaynaklı kirlilik nedeniyle insanlar konutlarında oturamaz hale gelmiştir.

Bölgede yapılan arama ve kömür çıkarma faaliyetleri neticesinde kamulaştırma yapılmış çok düşük bedellere anlaşarak halk göçe mecbur edilmiş, köyler boşaltılmıştır. Örneğin Yeşilbağcılar Köyü’nün altında maden olduğu gerekçesi ile halk termik santrale yakın kurulan TOKİ yapılarına taşınmıştır. Son zamanlarda TOKİ konutlarının altında da kömür olduğu bu nedenle Yeşilbağcıların ikinci defa taşınacağı konuşulmaktadır.

Yeşilbağcılar Belediye Başkanı Ertaf Cicili sürece ilişkin şu bilgileri veriyor:

“Kamulaştırma çalışmaları 2007 yılında tamamlandı. Son 5 yılda kömür çıkartılan alanlar, beldemizin girişine kadar ulaşıncaya göçük tehlikesi ortaya çıktı ve bazı evlerin duvarlarında çatlaklar oluştu. Yaşanan göçük tehlikesi ve evlerde ortaya çıkan çatlaklar tahliye sürecini hızlandırdı. Son aylarda ise beldenin 2-3 metre uzağında kömür çıkarılmaya başladı, buradaki zeminde de kaymalar başladı. Köyün altında kömür olduğu için üstündeki toprak tutmuyor. Köydeki son evin taşınmasının ardından iş makineleri evleri yıkmaya başladı. Yıkım işlemi sürüyor. Muhtemelen 2012 yılı sonuna kadar sürer. Beldede 560 hane bin 900 kişi civarında kişi yaşıyordu. Belde halkı 2 kilometre uzaklıktaki yeni yerleşim yerine yerleştirildi ancak taşınmanın ardından nüfus bin 200’e düştü. Yeni yerleşim yerine TOKİ 127 konut yaptı ancak bu konutlar yetmeyince belediyenin tahsis ettiği ucuz arsalarla 187 konut daha yapıldı.”¹

Sadece insanlar değil bölgedeki mezarlar, zeytin ağaçları ve tarihi yapılar

da bu durumdan etkilenmiştir. Bu durum basına şu şekilde yansımıştır:

“... Zengin kömür yatakları üzerinde kurulu olan 4 bin 500 yıllık geçmişe sahip Muğla'nın Yatağan ilçesine bağlı Yeşilbağcılar beldesinde ölü, diri herşey taşıyor. 1.5 yıllık süre içinde, bin 1500 kişilik nüfusu barındıran 300'e yakın konutun boşaltılıp 4 kilometre uzaklıkta oluşturulan yeni yerleşim yerine taşındığı Yeşilbağcılar'da 3 ay süren özel bir çalışma ile bin 7 mezar da imamların gözetiminde nakledilmişti. Ancak belde sakinlerinin aklı kömür madenlerinin arasında kalan 105 yıllık Osmanlı mirası tarihi camide kalmıştı.”²

Halk anlatımlarına göre, köyde hâlâ insanların yaşadığı birkaç ev bulunmaktadır ancak bu konutlara su elektrik gibi kamusal hizmetler verilmemekte, insanlar göçe zorlanmaktadır. Köy içine kadar gelen kömür havzası ve havzanın yarattığı kirlilik karşısında insanlara bölgeyi terk etmekten başka çare bırakılmamaktadır. Tarihi caminin ise kömür havzasının sınırında ve halen köyde bulunduğu tarafımızca da gözlemlenmiştir. Belirtmek gerekir ki kömür ocaklarının arama ruhsatı sınırları pek çok yerleşim alanı sınırlarını da içine alacak derecede Muğla ilinin büyük çoğunluğunu kapsamaktadır.

Kamulaştırma, kamu hizmetlerinin kesilmesi doğrudan devlet zoruyla göçe neden olmakta iken yahut kömür çıkarma nedeniyle yaşanan toprak kayması yaşanması gibi fiili olaylar yoluyla da insanlar barındıkları yerleri, konutlarını terk etmişlerdir. Halk aktarımlarına göre belde bütünlüğü ve dokusu yeni mekana taşınamamış insanların atalarından miras köylerinden koparılması sosyal adaptasyon sorunlarına yol açmıştır.

Konut dokunulmazlığı Anayasanın 21. maddesi ve AİHS'in 8. maddesi kapsamında korunmaktadır. Anayasanın 57. maddesi konut hakkını düzenlemektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 25. maddesi 1. fıkrası ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 11. maddesi 1. fıkrasına göre yeterli barınma hakkı bir insan hakkıdır: *“Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için ... konut ... hakkı vardır.”*

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, barınma hakkına dair Genel Açıklamasında No. 4 (1991), barınma hakkını, diğer şeylerin yanında, kirletilmiş alanlara ve oturanların sağlığını tehdit eden kirlilik kaynaklarına yakın mesafelere konut yapılmaması olarak tanımlamıştır (E/ 1992/23-E/C.12/1991/4, annex III). Tersini düşünüldüğünde konut yakınlarında çevresel kirlilik yaratılması da barınma hakkını ihlal eder.

Yaşanan tüm bu süreçler, tanık ifadeleri, gözlemlerimiz ve bilgi-belgeler barınma ve konut hakkının ihlal edildiğini göstermektedir.

Güvenli ve Sağlıklı Çalışma Koşulları Hakkı

“Çalışanlar da sağlıklarını kaybetti. Benim kardeşim de çalışıyor orada. Nefes alamıyor.”

“78’de Konya’dan gelip TES için çalışmaya başladım. O zaman işletme Polonyalılardaydı ve hepimizin yakalarında radyasyon kalemleri (dozimetre) olurdu. Şimdi hepsini kaldırdılar. “Çok güvenliyiz” mesajı mı vermek istiyorlar? Bir şey mi saklıyorlar? “

Zeytin ve tütün tarımının ekonomik geçim kaynaklarının başında geldiği bölgede termik santrallerin kurulumu ardından verim düşüklüğü görülmüştür. Aydın İdare Mahkemesinde açılan davalarda mahkemeye sunulan bilirkişi raporlarında santrallerin çevredeki orman ve tarım alanları üzerinde çok ağır tahribatlarının olduğu, zeytin ağaçlarının şiddetli zarar gördüğü, meyve ağaçları ve buğday ile baklagil gibi tek yıllık bitkilerde de tarımsal ürünlerde verim düşüklüğü açıklıkla ortaya konulmuştur. Tarımsal verim düşüklüğü nedeniyle 1984-1987 yılları arasında çiftçiler tarafından 90 kadar tazminat davası açılmıştır. Davaları kazanan çiftçilere ödenen tazminatların 1996 sonundaki verilere göre dönemin parasıyla 14 milyar 820 milyon TL olduğu bilirkişi raporlarında da aktarılmıştır. Bilirkişi raporunda, dava açan çiftçilerin bir kısmının dava masraflarını karşılayabilecek gelire sahip olduğu, daha yoksul çiftçilerin dava açamadığı, ormanın kurumasının ve kesilmesinin orman işçiliğinden geçinen bu yolur çiftçilerin gelir kaynaklarını yok ettiği, bu nedenle yoksul veya düşük gelirli çiftçilerin daha da yoksullaştığı, gençlerin iş aramak için köylerini terk ettiği, yaşlılarınsa köylerinde çaresizlik içinde kendi ülkelerinde yabancılık hissine kapılarak kaldıkları³⁰ tespitlerinde bulunulmuştur³¹.

Verim düşüklüğünün yanı sıra halk aktarımlarına göre, tütüne getirilen kota uygulaması da bölge tarımına büyük zararlar vermiştir. Tarım sektöründeki işsizliğin artmasıyla insanlar santrallarda çalışmaya mecbur bırakılmıştır.

Halk anlatımlarına göre, özellikle santrallarda çalışan işçilerde solunum yolu hastalıkları ve termik santrallerin radyasyon oranından kaynaklı kanser, yaygın ölüm nedenleridir. Yatağan Termik Santralının kuruluşunda da çalışan emekli bir işçinin yukarıda yer verdiğimiz sözleri önem taşımaktadır.

Tarafımızca Yatağan Termik Santralında yaşanan iş kazalarına ilişkin yapılan bilgi edinme başvurusu üzerine Yatağan İlçe Emniyet Müdürlüğü 2001

30 Toprak, K.Z 1994, Çevre Sorunlarının Yarattığı Politik Yabancılaşma (Gökova İçin Bir Yaklaşım) Gökova Körfezi Çevre Sorunları ve Çevre Yönetimi Sempozyumu 28-30.6.1994, (441-460) Dokuz Eylül Üniversitesi Çevre Mühendisliği Bölümü - İZMİR

31 Aydın İl İdare Mahkemesi Yatağan Termik Santrali Bilirkişi Raporu, 1993/830 E., s. 26

yılı sonrasında 271 adet yaralanmalı iş kazasının yaşandığını tarafımıza bildirmiştir.³²

Anayasanın 49. maddesine göre “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. (Değişik fıkra: 3/10/2001-4709/19 md.) Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.” Çalışma hakkının çevreyle ilgili boyutu olan sağlıklı çalışma koşulları hakkı bağlamında, güvenli ve yeterli yaşama standardına sahip olma haktır. Bu hakkın gerçekleştirilmesi için işçilerin kirlilik ve diğer tehlikelerden arındırılmış bir çalışma ortamına sahip olması gerekir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında işverene yüklenmiş olan yükümlülüklerin yanı sıra bu konuda devlet tarafından gerekli denetimlerin yapılması ve önlemlerin alınması gerek ulusal gerekse de Türkiye'nin taraf olduğu ILO 155 No'lu İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşmesi³³ gibi uluslararası düzenlemeler gereğince zorunludur.

Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkının gerçekleştirilmesi ayrıca çevre ve sağlıkla ilgili riskler hakkında bilgiye ulaşabilme hakkını da gerektirir. Bu kapsamda işçilerin ne tür risklerle karşı karşıya olduklarını öğrenmek yapılan idari başvurularla mümkün olmamıştır.

Bu konuyla ilgili bilgi ve belgelerin kamuoyuyla paylaşılması önem arz etmektedir.

Kültürel Haklar

“Yatağan'a bağlı bir köyüz. Köyümüzde Osman Hamdi Bey'in evi de var, Hekate Antik tapınağı da. Ankara'da oturup karar verenler buradaki yeraltındakiler hakkında hak iddia ediyor. Bizler yaşam kaynaklarımızın yok olmasını istemiyoruz. Bu kararı veren büyüklerimiz, tarlada bir ağaç büyüttü mü? Bu kararı veren büyüklerimiz, tarlada bir ağaç büyüttü mü? Ben ve köylü arkadaşlarımız kazı alanlarına sık sık gidip bakıyoruz. Arkeologlar eserleri çıkarırken kamyonlar geçmişi yok ediyor. Turgut zeytinlerini kömürcüler almakta kararlı ama köylüler de arazilerini vermemekte kararlı. Kazdıkları yer Lagina Antik Kenti.”

Muğla, kökenleri MÖ 3000 yılına dek ulaşan pek çok arkeolojik kalıntının bulunduğu, tarihi açıdan son derece önemli bir bölgedir. Pek çok antik uygarlığa ev sahipliği yapan bu bölge termik santrallerin tehdidi altındadır.

Bölgenin en önemli arkeolojik kalıntıları bir Karia kenti olan antik Strato-

32 Yatağan İlçe Emniyet Müdürlüğü verdiği 26.03.2018 tarihli E.2018032615371139746 sayılı yanıtı

33 http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377299/lang--tr/index.htm

nikeia kenti, pagan inancının merkez kabul edilen Lagina Hekate Tapınağı ve dönemin idari merkezi olan Stratonikeia ile dini merkezi Hekate Tapınağını birbirine bağlayan Kral Yoludur. Bu eserler ilk arkeologlarımızdan Osman Hamdi Bey ve Halit Ethem Bey tarafından yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkmıştır.

Maden çıkarılan havzaya yakınındaki bu arkeolojik eserlerin maden arama ruhsat sahası içerisinde yer aldığını, bu nedenle çok büyük tehdit altında olduğunu öncelikli olarak söylemeliyiz. Maden arama sahasına yaklaşık 50 metre mesafedeki antik mezarlar da bu tehdidin en açık göstergesidir. Bu antik mezarların çıkarılması için yapılan kazının yüzeysel olduğunu derine inmediği görülmüştür.

Halk anlatımlarına göre, idari merkezden dini merkeze giderken krallar tarafından kullanıldığı için “Kral Yolu” olarak tarif edilen yol bugün açık kömür havzası tarafından yok edilmiştir. Bugün idarecilerin tarif ettiği Kral Yolunun ise gerçek Kral Yolu olmadığı belirtilmektedir.

Anayasanın “*Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması*” başlıklı 63. maddesine göre, “*Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.*” 1983 yılından beri taraf olduğumuz Birleşmiş Milletler Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesinin 4. maddesine göre,

“Bu Sözleşmeye taraf olan devletlerden her biri 1. ve 2. maddelerde sözü edilen ve topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevinin öncelikle kendisine ait olduğunu kabul eder. Bunun için kaynaklarını sonuna kadar kullanarak ve uygun olduğunda özellikle mali, sanatsal, bilimsel ve teknik alanlarda her türlü uluslararası yardım ve işbirliği sağlayarak elinden geleni yapacaktır.”

Aynı sözleşmenin 5. maddesine göre,

“Bu Sözleşmeye taraf olan her Devlet topraklarındaki kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri amacıyla etkili ve faal önlemlerin alınmasını sağlamak için, mümkün olduğunca her ülkenin kendi koşullarına uygun biçimde şu çabaları gösterecektir:

a) *Kültürel ve doğal mirasa, toplumun yaşamında bir işlev vermeyi ve bu mirasın korunmasını kapsamlı planlama programlarına dahil etmeyi amaçlayan genel bir politika benimsemek;*

b) *Kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri için, halen mevcut değilse, topraklarında bir veya daha fazla hizmet kurumunu, işlevlerini ifaya yeterli olacak görevli ve araçlarla kurmak;*

c) Bilimsel ve teknik çalışma ve araştırmaları geliştirmek ve Devletin kültürel ve doğal mirasını tehdit eden tehlikelere karşı harekete geçmesine olanak sağlayacak müdahale yöntemlerini mükemmelleştirmek;

d) Bu mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri, yenileştirilmesi için gerekli olan uygun yasal, bilimsel, teknik, idarî ve malî önlemleri almak; ve

e) Kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri konularında eğitim yapan ulusal veya bölgesel merkezlerin kurulmasını veya geliştirilmesini desteklemek ve bu alandaki bilimsel araştırmaları teşvik etmek,”

Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi de BM Sözleşmesiyle benzer düzenlemeye sahiptir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun, kültür ve tabiat varlıklarının devlet malı olma niteliğini düzenleyen 5. maddesine göre, “Devlete, kamu kurum ve kuruluşlarına ait taşınmazlar ile özel hukuk hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmazlarda varlığı bilinen veya ileride meydana çıkacak olan korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları Devlet malı niteliğindedir.”

Ulusal ve uluslararası düzenlemeler uyarınca arkeolojik kültürel mirasın korunması devletin yükümlülüğü altındadır. Diğer bir deyişle, kültürel mirasa ait bir varlığın yok edilmesinden veya tahribatından, bu tehdit ister özel bir kuruluştan isterse doğrudan devletten kaynaklansın, her hal ve şartta devlet sorumludur.

Muğla ilinde bulunan yukarıda bir kısmına değindiğimiz kültür varlıklarının termik santrallerin yarattığı kirlilik ve tahribattan korunması önem arz etmektedir. Bu arkeolojik eserlerin korunması dünümüzü, bugünümüzü kadar gelecek kuşakların bu eserlerden mahrum kalmaması ve tarihi ve bu toprakların kültürünü öğrenmeleri açısından gereklidir. Tahrip veya yok edilen eserler sadece geçmişi değil geleceği de yitirmemiz anlamına gelecektir.

Bilgi Edinme Hakkı

Bölgede Termik Enerji Santrali var: Kıyıdaki santral, Kemerköy. Soğutma suyunu denizden alıp denize veriyor. Maden sahası 20'den fazla köyü kapsıyor. 41-42 km²'lik alanda santral alanı mevcut. Her termik santral alanı 40 km² kadar, zaten. Ancak, devlet ruhsat alanlarını net olarak açıklamıyor. Muğla termik santralleri sadece bölgenin sorunu değil; tüm Muğla'yı ve 40-50 km² içindeki her yeri etkiliyor. Çevre Şehircilik Bakanlığı'ndan hava kirliliği bilgisi istedik; ama alamadık. Yatağan Bölgesi

*hava kirliliği sonuçları 2017 Mayıs'tan beri açıklanmıyor. Öncesinde de boşluklar/atlamalar var. Aslında, her bacanın ölçümünü şirket yapıyor-
sa da bunlar halka açık değil.*

Muğla ili Milas ilçesi ve Yatağan ilçesinde bulunan kurulu ve kurulması düşünülen termik santraller hakkında Çevre Mühendisleri Odası tarafından farklı kurumlara farklı konu başlıklarında bilgi edinmeler yapılmıştır. Bilgi edinmelerin bir kısmına yanıt verilmemiş, bir kısmına verilen yanıtta bilgi ve belgeye yer verilmemiş, bir kısmındaysa kısmi bilgi verilmiştir.

Yurttaşlar ve kurumların yaptığı bilgi edinmeler dışında, bölgede faaliyet süresince yaşanan gelişmeler hakkında da halk bilgilendirilmemiştir.

Türk Tabipleri Birliği 2000 tarihli Yatağan'da Hava Kirliliğinin Değerlendirilmesi Raporu'nda,

“SO₂ ve PM₁₀, Dünya Sağlık Örgütü'nün 1999 ölçütlerine göre yüksek düzeydedir. Bu kirlenmeler bölgede 1990'nın başlarından bu yana yüksek düzeylerde ortama katılmaktadır ve bu yükseklik bir artış göstermektedir. Kirlilik, Kasım ayında yaşanan inversiyon olayları sırasında en yüksek değerlerine ulaşmıştır.”³⁴

denilmiştir. Ancak halk bu konuda bilgilendirilmemiştir. Yine raporda, *“sağlıkla ilgili güvenilir değerlendirme yapabilmek için veriler eksik”* denilmiştir.³⁵ Verilerin eksik olduğu bir durumda halkın bilgilendirme hakkının ve faaliyetin riskleri hakkında bilgilendirilme yükümlülüğünün yerine getirilmesinin mümkün olmadığı da açıktır.

BM kuruluşları ve özelleşmiş kurumları, sıklıkla çevre alanında bilgi edinmenin önemini vurgulamışlardır. BM İnsan Çevresi Konferansı Bildirgesinin 19. İlkesi bilgi edinme hakkına değinmektedir. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması için 1972 BM Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı Sözleşmesi, 21/a paragrafı da dahil olmak üzere, Çevre ve Kalkınma hakkındaki 1992 Rio Bildirgesinin 10. İlkesi, bilginin yaygın bir şekilde erişilebilir hale getirilmesine dair devletlerin yükümlülüklerine işaret etmektedir.

Haziran 1992'de Brezilya'nın Rio De Janeiro kentinde toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, Devletlerin çevreye ilişkin sorumluluklarının ve haklarının genişletilmesini amaçlayan bir deklarasyonu (Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu) kabul etmiştir. Bu Deklarasyonun 10. İlkesinde şu ifadeler geçer:

“Çevre konuları duyarlı bireylerin belirli düzeydeki katılımları ile en iyi

34 TTB Yatağan'da Hava Kirliliğinin Değerlendirilmesi Raporu, 2000, <http://www.ttb.org.tr/eweb/yatagan/>, s. 17, Son Erişim Tarihi:29.03.2018

35 a.g.e, s. 17

şekilde ele alınabilir. Ulusal düzeyde, her birey kamu otoritelerindeki çevreyle ilgili bilgilere (tehlikeli maddelere ve faaliyetlere ilişkin bilgiler de dahil olmak üzere) ulaşabilecek ve karar verme sürecine katılma fırsatına sahip olacaktır. Devletler, bilgileri herkes tarafından elde edebilecek hale getirerek kamu duyarlılığını ve katılımını kolaylaştıracak ve destekleyecektir. Acil çözüm ve yeni düzenlemeler dahil olmak üzere adli ve idari uygulamalara etkin geçiş sağlanacaktır.”

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, 27 Haziran 2003 tarihinde, 1614 (2003) sayılı Çevre ve İnsan Hakları Tavsiye Kararını kabul etmiştir. Söz konusu tavsiye kararının ilgili bölümünde;

“9. Parlamenter Meclis, üye Devletlerin Hükümetlerine aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

1- Ayrıca çevresel koruma gereksinimini dikkate alarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2,3,8. Ve Ek Protokolün 1. Maddesine uygun olarak, kişilerin özel mülkiyetinin, fiziksel bütünlüğünün, özel ve aile yaşamının, sağlığının ve hayatının uygun şekilde korunmasını sağlamak;

2- Ulusal yasalarda, tercihen anayasal düzeyde devletlerin çevre korumaya yönelik nesnel yükümlülükleri içinde yer alan, kabul edilebilir, yaşanabilir ve sağlıklı çevre bir insan hakkı olarak tanınmalıdır

3- Bilgiye ulaşım için bireysel olarak yargı sürecine ulaşma ve Aarhus Sözleşmesinde ortaya konduğu gibi, çevre konularında yargıya ulaşma ve halkın karar sürecine katılma hakkı”

tavsiyelerine yer verilmiştir.

Anayasanın 74. maddesinde, “herkes ... bilgi edinme hakkına sahiptir” denilmektedir. Yine 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yoluyla bilgi edinme hakkı tanımlanmış ve Kanunun amacında, “demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usulleri” düzenlenmiştir.

Çevre hakkı hususunda bilgi edinme başvurularına verilen yanıtlarda “ticari sır,” “yayımlanmış bilgi” gerekçeleriyle karşılaşmak mümkün olmaktadır. Mahkeme kararları ve Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu Kararları çevre hakkı kapsamındaki bilgi edinme taleplerini bilgi edinme hakkı kapsamında değerlendirmektedir. Keza İnsan Hakları ve Çevre Raporunda da,

“Ulusal güvenlik gerekçesi makul ve inandırıcı olsa bile, Özel Ropartöre göre, kabul edilemeyeceği bazı durumlar vardır. Örneğin, bireyler, topluluklar ve komşu ülkeler, Çernobil ve Bhopal gibi büyük ölçekli endüstriyel kaza tehlikelerine karşı afet planlaması ve tepki geliştirebilmek

amacıyla civarlarındaki sanayi faaliyetlerindeki belirli tehlikeli durum ve maddelere dair bilgi edinebilmelidirler. Bireyler, topluluklar ve komşu ülkeler, kirlilik artışı, toprak yitimi, alışılmış yaşam biçiminde tedirgin edici değişiklikler gibi olumsuz etkilere sebep olabilecek kararların alınma sürecine katılabilmek amacıyla bölgeleri için önerilmiş kalkınma projeleri hakkında geniş ölçekli ve kapsamlı bilgi sahibi olabilmelidirler. Bireyler, topluluklar ve komşu ülkeler, endüstriyel ve zirai süreçler sırasında ve sonucunda ortaya çıkan kirleticiler ve atıklar hakkında bilgi edinebilmelidirler. Bütün bu durumlarda bilginin ifşası bir ödevdir.”

denilmektedir.³⁶

Hak ihlaline konu olan faaliyetlere ve bölgeye ilişkin yapılan bilgi edinme taleplerinin karşılanmaması bir yana, halkın risk doğmadan önce ve risk doğduktan sonra bilgilendirilmesi gerekliliğinin yerine getirilmemesi de devletin pozitif yükümlülüğünün ihlali anlamına gelmektedir.

AIHM *Guerra ve Diğerleri/İtalya* kararında halkın çevresel konularda bilgilendirilmemesi, AIHS’in 8. maddesinin ihlali olarak değerlendirilmiştir.

“Kimya fabrikasının yakınında oturan başvuruçulara risk faktörü ve bir kaza anında nasıl davranacakları konularında bilgi verilmemesi, sözleşmenin 8. Maddesi kapsamında değerlendirilmiştir. Başvuruçularının ve ailelerinin söz konusu fabrikada bir kaza olması durumunda, özellikle tehlike altında olan Manfredonia kasabasında yaşamaya devam etmeleri durumunda, ne tür olumsuzluklarla karşılaşacaklarını öğrenebilmeleri için gerekli bilgilerin başvuruçulara verilmemiş olması nedeniyle Mahkeme, İtalya’nın 8. Maddeyi ihlal ettiğini kararlaştırmıştır.

Mahkeme başvuruçuların, fabrikanın yol açtığı çevre kirliliğinin bilgi verilmemesi için çalışanların yaşamları açısından tehlike doğurduğu, bunun sonucunda işçilerin kansere yakalanarak öldükleri yolundaki savlarını 8. Madde bakımından değerlendirmiş olması nedeniyle, ayrıca 2. Madde kapsamında incelemeye gerek görmemiştir.

Bireylerin her boyuttaki ortak yaşama alanlarını güvence altında bulundurmak, olası tehlikelere karşı onları uyarmak ve korumak, devletlerin görevidir. Hele bu konularda kişilerin başvurmaları sonucunda olayları öğrenen kamu birimleri gereken araştırmayı ivedilikle yapmak zorundadır. Bu zorunluluk, devletlerin pozitif yükümlülüğü ile örtüşmektedir. Böylece başvuruçuların bilgi edinme hakkı korunurken, gereken bilginin verilmemesinin, kamusal bir edim olduğu vurgulanmıştır. Mahkemenin

³⁶ Fatma Zohra Ksentini, İnsan Hakları ve Çevre, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, 6 Temmuz 1994, s. 67

bu kararı da denetimsiz bırakılan sanayi kuruluşlarının güncel ve olası zararlarına karşı devletlerin objektif yükümlülüğünü öne çıkaran bir değerlendirilmedir.³⁷

yurttaşların ve kurumların bilgi edinme hakkı açıkça ihlal edilmiş aynı zamanda devletin halkı bilgilendirmeye ilişkin pozitif yükümlülüğü ise yerine getirilmemiştir.

Halkın Katılımı

Raporun başlangıcında Çevresel Etki Değerlendirmesi Süreci başlığı altında, Kemerköy, Yeniköy ve Yatağan Termik Santralleri için 1993 yılından önce yatırıma başlanılmış olması sebebiyle çevresel etki değerlendirme süreci işletilmediğini belirtmiştik. Geçici-2 kapsamında ÇED sürecinden muaf tutulan bu üç termik santraldan Kemerköy Termik Santralının 1. Ve 2. üniteleri 1994 yılında, 3. ünitesiyse 1995 yılında işletmeye açılmıştır. Bu durumda Kemerköy Termik Santrali için ÇED sürecinden muafiyet kararı alınması da hukuka uygun değildir. Aynı zamanda Geçici 2'nin sağladığı muafiyetin sebep olduğu hak ihlalini burada tartışmamakla birlikte katılım sürecinin sadece proje aşaması sürecinde bir aşama olarak değerlendirilmesi de yeterli değildir.

ÇED sürecinden muafiyetin yarattığı proje aşamasında katılım sürecinde halkın yer almaması katılım hakkının ihlali olup, katılım hakkı bilgi edinme hakkıyla da doğrudan bağlantılıdır. Bilgi edinme hakkı halkın katılım hakkını kullanabilmesi için önemli bir araçtır. Gerekli bilgiye ulaşamayan ya da bilgilendirilmeyen halkın, sürece katılımı da bu süreçte mümkün olamamıştır.

Çevre meselelerinde katılımın niteliği ve doğru zamanda olup olmadığı önemlidir. Çevresel yıkım kolayca telafi edilemez. İnsanlar çevresel yıkımı önleyebilmelidir. En azından, insanlar, özellikle ÇED sürecinde ve zarar oluşmadan önce çevreyle ilgili karar alma süreçlerinden haberdar olma ve bu süreçlere katılma hakkına sahip olmalıdırlar. Katılım, sözlü ve yazılı açıklama isteme hakkını da içermelidir. İnsanlar ayrıca müteakip projelere ve çevresel durumun denetlenmesi sürecine de katılmalıdırlar. Zararı önlemek ya da zarar hâlihazırda meydana gelmişse yardım sağlamak amacıyla, insanlar katılım hakkının sağlanmamasından kaynaklanan hak ihallerini de içeren insan hakları ihalleriyle ilgilenen mahkemelerde ve diğer kurumlarda çözüm arama hakkına sahip olmalıdırlar.³⁸

37 Güney Dinç, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan, TBB, Ankara 2008, syf.285

38 Fatma Zohra Ksentini, İnsan Hakları ve Çevre, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, 6 Temmuz 1994, syf.69

“Turgutlular sürekli olarak hukuki süreç başvuruları yaptılar. Bu dilekçelerde, tarım arazilerinin, ürünlerinin, su kaynaklarının, tarım alanlarına giden yolların ve genel olarak yaşam alanlarının madenden dolayı tehdit altında olduğunu belirttiler. Sınır ihlalleri için Maden İşlerinden bir heyet geldi. Bilirkişi raporu sonucu ve Tarım İl Müdürlüğü keşifleri sonrası firmaya çeşitli cezalar kesildi. Yatağan Cumhuriyet Başsavcılığına da şikâyet başvuruları yapıldı. Savcılık da keşif yaptı.”

“Açtığımız davalar ve yazdığımız dilekçeler için gelen cevapları hemen Kadriye Hanım’a iletiyorum. Geçen Salı (30 Ocak), Tarım İl Müdürlüğünden bir mühendis geldi ve tarlasını satmayanların gördüğü zararları tespit etti ki bunlar, açık kuyu sularının çekilmesi, meyve ağaçları ile zeytin ağaçlarının kesilmesi vb. Zeytin ağaçlarının kesimi devam ediyor; 200 -300 yıllık ya da çok daha yaşlıları var. Bazı köklenen ağaçları kendi santral bahçelerine taşıyorlar; ama hepsini değil. Zeytin Koruma Özel yasası var ve bundan sonra zarar gören her bir ağaç için savcılığa suç duyurusunda bulunacağız.”

Yurttaşlar tarafından her ne kadar zararı önlemek ya da doğan zarara ilişkin yardım sağlamak, zararı doğuran eylemi engellemek için faaliyete geçilse de bölgede yaşanan zeytin ağacı kesimleri, açık kuyu sularının çekilmesi engellenememiştir. İdari para cezası ise bu kadar büyük bir faaliyet için bir yaptırım özelliği taşımamaktadır. Bu durumda da yurttaşların denetim süreçlerine katılma yollarının açık olmasının bir karşılığı olmamaktadır. Sonuç olarak da katılım hakkının varlığından söz edilememektedir.

Anayasanın 56. maddesi,

“Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek, Devletin ve vatandaşların ödevidir. (...) Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. (...)”

2872 sayılı Çevre Kanununun 3. maddesi,

“Çevre korunmasına ve çevre kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler şunlardır:

Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi gerçek ve tüzel kişilerle vatandaşların görevi olup, bunlar bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler...”

2872 sayılı Çevre Kanununun 3. maddesi,

“Gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler bir “Çevresel Etki Değerlendir-

me Raporu” hazırlarlar. Bu raporda çevreye yapılabilecek tüm etkiler göz önünde bulundurularak çevre kirlenmesine sebep olabilecek atık ve atıkların ne şekilde zararsız hale getirilebileceği ve bu hususta alınacak önlemler belirtilir.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu’nun hangi tip projelerde isteneceği, ihtiva edeceği hususlar ve hangi makamca onaylanacağına dair esaslar yönetmelikte belirlenir.”

2872 sayılı Çevre Kanununun 28. maddesi,

“Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler, ihmali olsun ya da olmasın sebep oldukları kirlenme ve bozulmanın doğurduğu zararlardan dolayı sorumludurlar.

Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere de tazminat sorumluluğu saklıdır.”

2872 sayılı Çevre Kanununun 30. maddesi,

“Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan gerçek ve tüzel kişiler, idari makamlara başvurarak bu faaliyetin durdurulmasını isteyebilirler.”

düzenlemelerine sahiptir.

Katılım hakkının Çevresel Etki Değerlendirmesi ve denetim süreciyle de tanımlandığı bu mevzuat hükümlerine rağmen 3 termik santralin proje, inşaat, işletme süreçlerinde katılım hakkının tesisinin mümkün olmaması açıkça ihlal niteliği taşımaktadır.

SONUÇ VE TAVSİYELER

30 yıldır ağır çevre kirliliği yaşayan bölgede hak ihlallerinin sonlandırılması, mağduriyetlerin giderilmesi, doğanın korunarak yenilenmesi ve diğer canlıların yaşamlarını sürdürülebilir hale getirilmesi için hem yasa uygulayıcılarına hem yurttaşlar ile yurttaş hareketlerine hem de işletmecilere sorumluluklar ve ödevler düşmektedir. Uzun yıllardır çevre koruma mevzuatının getirdiği düzenlemeleri uygulamaktan kaçınmanın toplumsal, ekolojik ve ekonomik bedeli büyüktür. Çevre Kanununun 9. maddesi h bendine göre,

“Ülkenin deniz, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının ve su ürünleri istihsal alanlarının korunarak kullanılmasının sağlanması ve kirlenmeye karşı korunması esastır. Atıksu yönetimi ile ilgili politikaların oluşturulması ve koordinasyonunun sağlanması Bakanlığın sorumluluğundadır.”

Fakat sorumluluk tek başına Bakanlık üzerinde değildir. Çevre hukukunun temel ilkelerinin işletilmesinin sağlanması gerekmektedir.

Yatağan başta olmak üzere hem kömür hem de termik santralin yarattığı çevresel etkiler bütüncül olarak bir an önce tespit edilmelidir. Çevresel bozulmanın getirdiği ekolojik ve ekonomik maliyetler tüm canlı yaşamını, uygarlığı varlık-yokluk eşliğine taşımaktadır. Var olan sorunları görünür kılmak, yeniye, iyiye ve doğruya yönelecek bir bilgiyi, bilgelik zeminini de bize sağlayacaktır. Dünyayı kuşatan ve giderek içinden çıkılmaz sınır noktasına yönelen iklim değişikliği sorununa ülkeye yeni faturalar çıkartmamak için de asgari yasal düzenlemelerin hayat bulmasını sağlamak gerekir. Yasal olana davet, çevresel restorasyon için de temel uzlaşma zemini olacaktır. Çevre Kanunu uyarınca “Çevre Korunması” kavramı, “Çevresel değerlerin ve ekolojik dengenin tahribini, bozulmasını ve yok olmasını önlemeye, mevcut bozulmaları gidermeye, çevreyi iyileştirmeye ve geliştirmeye, çevre kirliliğini önlemeye yönelik çalışmaların bütünü” kapsamaktadır. Bu anlamda da ekolojik denge tahribatının önlenmesi kadar, ekolojiyi iyileştirme ve geliştirme de çevre kirliliğini önleme çalışmalarının bir parçasıdır.

Bu rapor ve Ekolojik Haklar Merkezinin diğerk çalışmalarını en temelde, ekolojinin tahribatıyla ortaya çıkan mağduriyetlerin geri dönüşü olmayan bir yoksunluk ve yoksulluğa dönüşmemesi, topluluk ve bireylerin hak bilinci ekseninde, yaşam araçlarını, yaşamını yeniden kazanmasını sağlamaya yönelik bu raporlandırmayı kaleme alırken, yasaya uygun davranmanın en önemli çıkış noktası olacaktır.

Daha önceki yıllarda açılan davalarda ortaya konulan bilimsel raporlar ve yargı kararları, yasa uygulayıcılarının ile izin-ruhsat sahiplerinin yasallık sınırına çekilmesine ve tescillenen kirletici faaliyetlerin giderilmesine yönelik adımların atılmasını sağlamamıştır. Ancak bu durum var olan sorunun kabullenilmesi anlamına gelmeyeceği gibi, hukuka aykırı olarak işleyen ve hak ihlallerine yol açan süreçleri de meşru hale getirmez. Çevreyi kirletici faaliyetlerin devam ettiğine yönelik tespit ve değerlendirmeler, işletmeyle ilgili denetim yükümlülüğünün halihazırda gerektiği gibi yerine getirilmediğini ortaya koymaktadır. Bu durumda da çevreyi kirleten veya bozan faaliyetten haberdar olan veya etkilenen herkes çevreyi bozucu faaliyetin ortaya çıktığı her durumda bu faaliyetlerin ortadan kaldırılmasını idareden isteyebilecektir. Bu nedenle de daha önceden açılmış davalar ve sonrasında idarenin tesis ettiği işlemler hak ihlallerini ortadan kaldırmamışsa halk, karar alma süreçlerine yargısal yollarla katılma ve yaşamını olumsuz etkileyen faaliyetlerin durdurulmasını dava etme hakkına sahiptir.

* Çevre kanunu ilkelerine uygun davranılmalıdır

Kanunun 3. maddesine göre, çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler şunlardır:

“a) Başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğinin önlenmesi ile görevli olup bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler.

b) Çevrenin korunması, çevrenin bozulmasının önlenmesi ve kirliliğinin giderilmesi alanlarındaki her türlü faaliyette; Bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparlar.

c) Arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlendirmesi yapan yetkili kuruluşlar, karar alma süreçlerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesini gözetirler.

d) Yapılacak ekonomik faaliyetlerin faydası ile doğal kaynaklar üzerindeki etkisi sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde uzun dönemli olarak değerlendirilir.

e) Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür.

f) Her türlü faaliyet sırasında doğal kaynakların ve enerjinin verimli bir şekilde kullanılması amacıyla atık oluşumunu kaynağında azaltan ve atıkların geri kazanılmasını sağlayan çevre ile uyumlu teknolojilerin kullanılması esastır.

g) Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.

h) Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile vergi, harç, katılma payı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, emisyon ücreti ve kirlenme bedeli alınması, karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ve teşvikler kullanılır.

ı) Bölgesel ve küresel çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar sonucu ortaya çıkan ulusal hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli teknik, idarî, malî ve hukukî düzenlemeler Bakanlığın koordinasyonunda yapılır. Gerçek ve tüzel kişiler, bu düzenlemeler sonucu ortaya çıkabilecek maliyetleri karşılamakla yükümlüdür.

j) Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik gerekli teknik, idarî, malî ve hukukî düzenlemeler Bakanlığın koordinasyonunda yapılır.”

i. Kamu yöneticilerinin sorumlulukları

*Maden ve enerji sahalarına yönelik entegre bir ÇED süreci işletilmesi gerekir

Çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve yenilenmesi için Çevresel Etki Değerlendirme süreci işletilmesi gerekir. Özelleştirme kapsamına alınıp özelleştirilen projenin, maden ve termik santral sahalarının entegre bir biçimde faaliyet gösterdiği, basına yansıyan raporlar uyarınca da kapasite artışının söz konusu olduğu, teknolojik iyileştirmelerin yapıldığı, bu anlamda 1993 yılında işletmeye alınan santralin etki ve kapasitesinin üstüne çıkıldığı, özelleştirmenin de bu amaçla yapıldığı, bu durumda projenin ÇED muafiyeti kapsamında değerlendirilemeyeceğinden bahisle, Bakanlık tarafından maden ve termik santral sahalarının entegre bir biçimde ÇED sürecinin başlatılması, Çevre Kanununun hem 10. hem de 3. maddesinin gereğidir. Yukarıda anılan hak ihlallerinin gereğinin yapılabilmesi açısından ÇED sürecinin işletilmesi şarttır.

* İzin ve işletme aşamalarında atık bertaraf kriterlerine uygun davranılmaması işletmelerin sorumsuzluğuna yol açar

Çevre Kanununun 11. maddesi, “İzin alma, arıtma ve bertaraf etme yükümlülüğü” başlığını taşımaktadır:

“Çevre Kanunu

İzin alma, arıtma ve bertaraf etme yükümlülüğü

Madde 11 – (Değişik: 26/4/2006 – 5491/8 md.) Üretim, tüketim ve hizmet faaliyetleri sonucunda oluşan atıklarını alıcı ortamlara doğrudan veya dolaylı vermeleri uygun görülmeyen tesis ve işletmeler ile yerleşim birimleri atıklarını yönetmeliklerde belirlenen standart ve yöntemlere uygun olarak arıtmak ve bertaraf etmekle veya ettirmekle ve öngörülen izinleri almakla yükümlüdürler. Birinci fıkrada belirtilen yükümlülüğü bulunan tesis ve işletmeler ile yerleşim birimlerine;

- 1) İnşaat ruhsatı aşamasında bu yükümlülüğünü yerine getireceğini gösterir proje ve belgeleri ilgili kuruma sunmadıkça inşaat ruhsatı verilmez.
- 2) İnşaatı bitmiş olanlardan, bu yükümlülüğü yerine getirmeyenlere işletme ruhsatı ve/veya yapı kullanma ruhsatı verilmez.
- 3) İnşaat ruhsatına, yapı kullanma veya işletme ruhsatını haiz olmakla birlikte arıtma ve bertaraf yükümlülüklerini yerine getirmemeleri halin-

de, verilmiş yapı kullanma izni veya işletme izni iptal edilir. Faaliyetlerinde değişiklik yapmayı ve/veya tesislerini büyütmeyi plânlayan gerçek ve tüzel kişiler yönetmelikle belirlenen usûl ve esaslar çerçevesinde atıklarının arıtma veya bertaraf etme yükümlülüğünü yerine getirmek zorundadırlar.”

Bu yükümlülüğün yerine getirilmesinin sağlanması gerekir.

*** Çevresel denetimle ilgili yurttaşa bilgi verme yükümlülüğü yerine getirilmelidir**

“Çevre Kanunu

Denetim, bilgi verme ve bildirim yükümlülüğü

Madde 12 – (Değişik: 26/4/2006 – 5491/9 md.) Bu Kanun hükümlerine uyulup uyulmadığını denetleme yetkisi Bakanlığa aittir. Gerektiğinde bu yetki, Bakanlıkça; il özel idarelerine, çevre denetim birimlerini kuran belediye başkanlıklarına, Denizcilik Müsteşarlığına, Sahil Güvenlik Komutanlığına, 13/10/1983 tarihli ve 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanununa göre belirlenen denetleme görevlilerine devredilir. Denetimler, Bakanlığın belirlediği denetim usûl ve esasları çerçevesinde yapılır.

Askerî işyerleri, askerî bölgeler ve tatbikatların bu Kanun çerçevesindeki denetimi ve neticelerine ait işlemler; Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Bakanlık tarafından müştereken hazırlanacak yönetmeliğe göre yürütülür.

İlgililer, Bakanlığın veya denetimle yetkili diğer mercilerin isteyecekleri bilgi ve belgeleri vermek, yetkililerin yaptıracakları analiz ve ölçümlerin giderlerini karşılamak, denetim esnasında her türlü kolaylığı göstermek zorundadırlar.

İlgililer, çevre kirliliğine neden olabilecek faaliyetlerle ilgili olarak, kullandıkları hammadde, yakıt, çıkardıkları ürün ve atıklar ile üretim şemalarını, acil durum plânlarını, izleme sistemleri ve kirlilik raporları ile diğer bilgi ve belgeleri talep edilmesi halinde Bakanlığa veya yetkili denetim birimine vermek zorundadırlar. Denetim, bilgi verme ve bildirim yükümlülüğüne ilişkin usûl ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.”

ii. İşletmecinin sorumlulukları

Çevrenin korunmasında işletmeciler de Çevre Kanunu kapsamında faaliyette bulunmak zorundadır. Buna göre, toplumun tüm kesimleri gibi sermaye çevreleri de Çevre Kanununun Amaç maddesine tabidir. Buna göre, “Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır.”

Çevre Kanununun Tanımlar bölümünde çeşitli kavramlar,

“Çevre kirliliği: Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki,

Sürdürülebilir çevre: Gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik, fizikî vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi süreci,

Sürdürülebilir kalkınma: Bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişme,

Ahçı ortam: Hava, su, toprak ortamları ile bu ortamlarla ilişkili ekosistemler,

Doğal varlık: Bütün bitki, hayvan, mikroorganizmalar ile bunların yaşama ortamları”

ifadeleriyle tanımlanmaktadır.

Sahada yapılan gözlem ve görüşmeler ile ilgili idare ve girişimlerden elde edilen belgeler göstermektedir ki, işletmecinin çıkarlarına odaklı bir süreç işlemektedir. Bu durum mevcut haliyle, ekonomik değildir. Ülke doğa zenginlerinin kısa sürede tüketilmesine yol açacak bir denetimsizlikte ilerlemektedir. Bu sorun karşısında girişimciler, sadece karşı karşıya kalacakları tazminat davalarını gözetemezler. Çevreyi kirletenler, Çevre Kanunu uyarınca kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar.

* Çevreyi kirletenler çevresel zarardan kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar

“Çevre Kanunu

Kirletenin sorumluluğu

Madde 28 – (Değişik: 3/3/1988 - 3416/8.md.) Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır. (Ek fıkra: 26/4/2006 – 5491/19 md.) Çevreye verilen zararların tazminine ilişkin talepler zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zama-naşımına uğrar.”

Bu zararlar hem maddi zararlar hem de iyileştirme ve yenileme için ortaya çıkan zararlardır da. Bu nedenle de sadece insanların uğradığı zararlardan söz edilemez. Aynı zamanda en geniş anlamıyla kamunun veya canlı yaşamının da uğradığı bir zarar söz konusudur. Kanun bu zarardan da kusursuz olarak çevreyi bozanı sorumlu tutmaktadır.

iii. Yurttaşların ödev ve sorumlulukları

* Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes, ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir

“Çevre Kanunu

Bilgi edinme ve başvuru hakkı

Madde 30 – (Değişik: 26/4/2006 – 5491/21 md.) Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir. Herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir.”

Bu maddeye göre de, idarelere çevresel bozulmaya veya kirliliğe neden olan faaliyetin durdurulması için başvurulabilir. Başvurunun reddedilmesi halinde süresi içinde bu başvurunun reddinin iptali dava konusu edilebilir. Kanunun 30. maddesi bu anlamda hem idari bir başvuru hem de dava olanağı sunmaktadır. Lakin bu maddeye göre, herkesin çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Bu maddenin muhatabı hem kamu idareleri hem de çevresel bozulma veya kirletmeye sebep olduğu varsayılan işletmelerdir. Bu bilgilerin ilgili idareler tarafından sağlanmaması halinde idari dava açılabilmesi söz konusudur.

Kamu yönetimi alanında çevresel değerlerin korunmasının çok büyük ekonomik, ekolojik ve sosyal bir karşılığı vardır. İnsanlar bir arada yaşarken hem iyi yaşamak isterler hem de hayatlarının kolaylaşmasını arzu ederler. Yaşamlarını zorlaştıran, onlara ekonomik, toplumsal ve çevresel değer katmayan yatırım biçimlerinden vazgeçmek, daha kötü bir yaşamı tercih etmek anlamına gelmez. Daha iyisinin mümkün olduğunun görülebilmesi için mevcut enerji üretim biçiminin doğayı ve toplumu onarmadığını, tahrip ettiğini, kültürünü yok ettiğini, çevresel iyileştirmeleri zorlaştırdığını, daha sık ve daha etkili çevresel sorunlara yol açtığını kabul ederek yol almak gerekir.

Toplumun enerji, madencilik, turizm, tarım gibi bütünlüklü politika alanlarında yaşamlarını etkileyen kararların en demokratik, en katılımcı biçimde alınması ve uygulanması esas olmalıdır. Belli enerji sektörlerinde hızlı büyümenin, iklim, tarım, ormancılık, flora, fauna, sağlık, güvenlik gibi temel yaşam destek alanlarında büyük tahribatlara yol açtığı ve elde edilen katma değer de heba olduğu görülmektedir. Bu nedenle hukuka tabi bir siyasal rejim içinde öncelikle yurttaşların haklarının güvence altına alınması, her türlü siyasal meşruiyetin de kaynağıdır. Bu bağlamda, Çevre Kanunu başta olmak üzere gerek Anayasayla koruma altına alınmış kişi hak ve özgürlükleri gerekse de taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalarla korunması gereken biyolojik çeşitlilik ve yaşam bileşenlerinin kolektif haklarının korunması ancak ve ancak düzenli olarak yaşam alanlarının, yaşam destek sistemlerinin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik yurttaşlık etkinliklerinin güvence altına alınması, yurttaşların etkili bir biçimde planlama süreçlerinde var olması, koruma, yenileme ve iyileştirme faaliyetinin bir iş olmaktan çıkıp gündelik yaşamın bir faaliyeti olarak gelişmesiyle mümkün olacaktır.

Farabi Sk. No:24/16, Çankaya/Ankara +90 (312) 425 7764
iletisim@ekolojikolektifi.org ekolojikolektifi.org @ekolojikolektif ekoloji.kolektifi

Ekoloji
Kolektifi

Farabi Sk. No:24/16, Çankaya/Ankara +90 (312) 425 7764
iletisim@ekolojikolektifi.org ekolojikolektifi.org @ekolojikolektif ekoloji.kolektifi